

Επέτειος 800 ετών
από την κοίμηση του
αγ. Μιχαήλ του Χωνιάτου
Μητροπολίτου Αθηνών
1222 – 2022

14

Φ

Επιμέλεια
αρχιμ. Μιχαήλ Χαρ. Σταθάκης

«Κατακερματισμός»

γ' μέρος

* * *

*Ἄμην ἄμην λέγω ὑμῖν,
ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου
πεσῶν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ,
αὐτὸς μόνος μένει·*

ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει·

Σφραγὶς Βασιλέως
Θεοδώρου Α' Λασκάρεως

Στο παρόν αφιέρωμα θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε τις προσπάθειες που κατέβαλε ο άγιος Μιχαήλ για να αφυπνίσει το ποίμνιο των Αθηνών και να του εμπνεύσει πνευματική εγρήγορση καθώς και αυτός, όπως και πολλοί πνευματικοί άνθρωποι της εποχής του πίστευαν ότι τα δεινά του κράτους οφείλονται στην πνευματική κατάσταση των πολιτών. Έτσι θα παραθέσουμε την θεματική και ερμηνευτική ανάλυση της Η' Κατήχησης του αγίου Μιχαήλ από την διδακτορική διατριβή της Φανής Βόινου με τίτλο «Ανάλυση και επιλεκτική έκδοση των Κατηχήσεων του Μιχαήλ Χωνιάτη», καθώς και μια προσευχή που συνέθεσε ο ίδιος ο άγιος για την σωτηρία της πόλης. Θα ακολουθήσει απόσπασμα από την μελέτη του Αντ.

Καλδέλλη με θέμα *«Η φιλολογία του λοιμού και οι αγωνίες της ευσέβειας στο Βυζάντιο του έκτου αιώνα»* που δημοσιεύθηκε το 2020 στο συλλογικό πόνημα *«Τι είναι η Υστερη Αρχαιότητα»* από τις εκδόσεις Ηρόδοτος, στην προσπάθειά μας να φωτίσουμε την πίστη των βυζαντινών περί της αιτίας των φυσικών και λοιπών ιστορικών καταστροφών. Ακολούθως παρατίθενται δύο αποσπάσματα από επιστολές του αγίου Μιχαήλ προς τον Θεόδωρο Λάσκαρι, τον οποίο και αναγνώριζε ως μόνο νόμιμο διάδοχο του βυζαντινού θρόνου και προς τον ηγεμόνα του Δεσποτάτου της Ηπείρου Θεόδωρο Δούκα, προς τον οποίο έδειχνε τον προσήκοντα σεβασμό, χωρίς όμως ποτέ να τον προσαγορεύσει με τον τίτλο του βασιλέως ή του αυτοκράτορος, έχοντας έτσι μια σταθερή πολιτική επιλογή, αποβλέποντας στην σταθερότητα του «αύριου» της αυτοκρατορίας, όταν δηλαδή η Κωνσταντινούπολη θα επέστρεφε στα χέρια των νομίμων διαδόχων του θρόνου της. Τέλος παραθέτουμε απόσπασμα της μελέτης του τότε Γραμματέως της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος και μετέπειτα Μητροπολίτη Μεσσηνίας Χρυσοστόμου Θέμελη με τίτλο *«Δύο Θεόδωροι Επίσκοποι Ευρίπου»* μέσα από την οποία αναδεικνύεται η οργάνωση εσωτερικής αντίστασης προς την Λατινική Εκκλησία από τους υπό τον Μητροπολίτη Αθηνών Επισκόπους.

«Στην αρχή της η' κατήχησης ο ρήτορας λέει για τα κίνητρά του, ότι δεν είναι συνηθισμένος σε κύκλο ομιλιών που εκφωνούνται κάθε χρόνο εδιμοτυπικά ή που έχουν σχέση με την περίσταση «μή καθ' ἕκαστον μόνον ἐνιαυτοῦ κύκλον ἀφοσιῦσθαι με τὴν πρὸς ὑμᾶς ταύτην προσλαλιὰν ὡς ἀπλῶς ἔδει δουλεύοντα ἢ ἄλλως τῷ καιρῷ πειθόμενον». Δεν είναι χαρακτηριστικό ενός δασκάλου να ομιλεί μία φορά τον χρόνο. Διαγράφει το χρέος του ως επισκόπου να μη διδάσκει, αλλά να ομιλεί συχνότερα – αντίθετα με τον Παῦλο– και να υπενθυμίζει την ζωή του Χριστοῦ «πυκνοτέραις δὲ μᾶλλον ὁμιλίαις προσφθέγγεσθαι καὶ σχεδὸν ἐκάστης ἡμέρας ἀναμιμνήσκων τῶν σωτηρίων θεαμάτων τοῦ Χριστοῦ». Στην ίδια συλλογιστική εντάσσεται και η θεματική για τον χαρακτήρα του λόγου: ὅσο είναι αδρανής, δηλαδή αναποτελεσματικός να φέρει αλλαγή, τόσο ο επίσκοπος πρέπει να μιλάει συχνότερα, ὥστε η συχνότητα της ομιλίας να αναπληρώνει την αδυναμία να

μεταδοθεί το περιεχόμενο της ομιλίας «είνα τὸ τοῦ λόγου ἐνδεὲς ἀνεπλήρου τῆς διαλέξεως ἢ συνέχεια». Αἰξίζει να ἐπισημάνουμε ὅτι ὁ λόγος θεωρεῖται ἀδρανῆς στο βαθμὸ που δεν προκαλεῖ ἀλλαγὴ ἀπὸ μια μοχθηρὴ σε μια ηθικὴ ἔξη «εἰς σπουδαίαν ἔξιν ἐκ μοχθηρᾶς μεταβάλλειν», σε ἀντίθεση με τὸν δραστήριον λόγο στην ΚΣΤ' Κατήχηση. Στο πλαίσιο αὐτό, ἐπιθυμία τοῦ ομιλητῆ εἶναι να δώσει στην ομιλία του μια διάσταση φιλόδοξη, οἱ πιστοὶ πρέπει να τὴν ἀκούσουν με χαρὰ. Ενδιαφέρουσα εἶναι ἡ παρατήρηση ὅτι ὁ Χωνιάτης, ὅταν ἀναφέρεται στην ομιλία του σε σχέση με τὸν ἴδιο, τὴν χαρακτηρίζει ἀπόφθεγμα «τὸ ἀπόφθεγμά μου», δηλαδή ἀπλὴ και σύντομη, ἐνῶ σε σχέση με τὸ ακροατήριό του τὴν χαρακτηρίζει προσλαλιά, δηλαδή σύντομο χαιρετιστήριον λόγο με ἀφορμὴ τὴ νηστεία «τὴν πρὸς ὑμᾶς ταύτην προσλαλιάν».

Ακολουθοῦν ἀναπτύξεις και μακροσκελεῖς παραλληλισμοὶ γύρω ἀπὸ τὸ μοτίβο τοῦ νετοῦ και τῶν νεφελῶν, οἱ οἱοῖες φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦν περιφράσεις για τὴ μετάνοια. Οἱ εἰκόνες, δηλαδή, προῖδεάζουν τὸν ακροατῆ για τα νοήματα που θα ἀκολουθήσουν, και μόνο ὅταν ὁ ρήτορας τις ἀναπτύσσει, τότε ὁ ακροατῆς τις ἀποκρυπτογραφεῖ και ἀντιλαμβάνεται τί σημαίνουν ἢ τί δηλώνουν. Ἡ ἀνάπτυξη ἀρχίζει με ἕναν πρῶτον παραλληλισμὸ με τὴ βροχή: ὁ ρήτορας θεωρεῖ ὅτι τὸ «ἀπόφθεγμά» του θα εἶναι ἀριστον, εἰάν οἱ πιστοὶ περιμένουν τα λεγόμενά του σαν τὸ χῶμα που περιμένει τὴ βροχὴ «ὡσπερ γῆ διψῶσα προσδέχεται τὸν ὑετόν, οὕτω και ὑμᾶς τὴν ἐμὴν λαλιάν». Παραδέχεται βέβαια ὅτι αὐτό εἶναι ἀρκετὰ δύσκολον, διότι ὁ ἴδιος ἔχει παραμελήσει τὸν κηρυγματικὸν τὸν ρόλον «δι' ὀλιγορίαν ἐμὴν», καθὼς ἀσχλεῖται διαρκῶς με ὑποδέσεις προσωπικῆς και τῶν πιστῶν «διὰ τὴν ἐκ

τῶν πραγμάτων συνεχῆ ἀσχολίαν ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ». Δε διστάζει νὰ τονίσει, προεκτείνοντας τὸν παραλληλισμὸ, ὅτι εἶναι αρκετὸ νὰ μπορέσει νὰ στάξει στους πιστοὺς μερικές λεπτές ψεκάδες βροχῆς ἢ νὰ λειτουργήσῃ ὡς ἓνας ποταμὸς χειμαρρώδης – δηλαδή νὰ κηρύξῃ δημόσια τουλάχιστον μερικές φορές στὴ διάρκεια τοῦ ἔτους. Ἡ ἀναφορὰ στὸν ποταμὸ ὁδηγεῖ συνειρμικά καὶ σὲ σύγκριση τοῦ λόγου τοῦ ὄχι τόσο με τὸν Νεῖλο ὅσο με τὸν Ἰλισὸ (εἰκ. ἀριστερά) ἢ Κηφισὸ (εἰκ. κάτω) «ὡς Νεῖλος ἀλλὰ

μετρίως γοῦν καὶ ποτὲ κατὰ τὸν ἐγχώριον τουτονὶ Ἰλισσὸν ἢ Κηφισὸν βέοντες, πολλοῦ δέ, ἵνα μὴ λέγω τοῦ παντός, ἐλλείπομεν». Αὐτὴ ἡ σύγκριση προκαλεῖ τὴ σκέψη ὅτι ὁ Χωνιάτης γιὰ αὐτὸ τὸ μοτίβο εἶναι πιθανὸ νὰ εμπνέεται ἀπὸ τὶς μορφές τῶν δύο ποταμῶν στὸ δυτικὸ αἰτώμα τοῦ Παρθενῶνα. Ἡ ἀναλογία με τοὺς ποταμοὺς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ χωρίου ἀπὸ τὸν Ἡσαΐα

«ἐντελοῦμαι ταῖς νεφέλαις μου τοῦ μὴ βρέχειν ἐπ' αὐτὸν ὡς ἀντὶ σταφυλῆς ἀκάνθας πεποιηκότα δηλαδὴ», ἐνισχύουν τὴν ἀναλογία με τὶς

νεφέλες «ὕμεις γὰρ καὶ νεφέλαις προφητικαῖς ὑετίξεσθε καὶ ποταμοῖς ἀποστολικοῖς ἄρδεσθε». Ἐδῶ ὁ ομιλητὴς δὲν ἀφήνει τὴ διάνοια τοῦ ἀκροατῆ σὲ ἐκκρεμότητα, ἀλλὰ διευκρινίζει ἄμεσα σὲ τί ἀναφέρεται ἡ εἰκόνα με τὶς νεφέλες καὶ τοὺς ποταμοὺς. Πρόκειται γιὰ τὰ ἱερά εὐαγγέλια «καταρράκταις οὐρανοῦ ὅλοις, τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις», τοὺς καππαδόκες καὶ ἄλλους ἐκκλησιαστικοὺς πατέρες «τοὺς καππαδοκόθεν καὶ ἐκ Συρίας καὶ ἄλλους

ἀλλαχόθεν βέροντας καὶ τὸ πρόσωπον ἅπαν τῆς γῆς ποτίζοντας», τον Χριστὸ «εἰ μὴ καρποφοροίητε τῷ Χριστῷ, παρὰ τοσούτων καὶ τοιούτων ἀρδούμενοι, ἐκεῖνα κατὰ καιρὸν ἀκούσεσθε». Ὅσον ἀφορᾷ στην ἀναλογία με τον Χριστὸ αὐτὴ εἰσάγεται με χωρίο ἀπὸ την Πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολή. Το χωρίο παρατίθεται αὐτούσιο καὶ ὁ ρήτορας το ἐπεξεργάζεται λογοτεχνικά, καθὼς με γνώμονα αὐτὸ διατυπώνει τις προτροπὲς στους πιστοὺς νὰ ἔχουν στο νοῦ τα πνευματικὰ λόγια, νὰ κρίνουν τις πράξεις τους, νὰ μὴν ἐφησυχάζουν ἀλλὰ νὰ ἐπαγρυπνοῦν, κυρίως τον παρόντα καιρὸ, ἀνάλογα καὶ με τις προτροπὲς του Ἐκκλησιαστή.

Σε συνομιλία με ἓναν υποτιθέμενο ἀκροατὴ, ὁ ἐπίσκοπος ἀποτρέπει τον πιστὸ ἀπὸ την οκνηρία καὶ τον προτρέπει σε ὀρθὴ πρᾶξη «μὴ τοῦ λοιποῦ καταρραδύμει καὶ ἀμέλει τοῦ κατορθώματος». Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐμφανίζεται καὶ τὸ μοτίβο τῆς συμπλοκῆς των ἀρετῶν, ἀλλὰ με μὴ ἀλληγορικὴ σύνδεση φιλοσοφίας – χριστιανισμοῦ: γιὰ τὴν ἀποσόβηση τῆς πορνείας καὶ τῆς ἀδικίας που εὐτελίζουν τὴν πίστη ἐμφανίζονται τα λεγόμενα «ἀναλωτικὰ πυρὰ». Ἡ λέξη «ἀναλωτικός» συναντάται ἀρχικὰ στον Πλάτωνα ὡς κάτι που προκαλεῖ καταστροφές, ἐνὼ ὡς συνοδευτικὸ ἐπίθετο τῆς λέξεως «πυρ» με τὴν ἐννοία πάλι του «καταστροφικὸ» συναντάται στον Ἰωάννη Χρυσόστομο. Με αὐτὴ τὴν ἐννοία φαίνεται νὰ χρησιμοποιοῖ τὴ φράση καὶ ὁ Χωνιάτης «ἀνάψωμεν τὰ τῆς μοχθηρᾶς ὕλης ἀναλωτικὰ πυρὰ»: οἱ ἀρετὲς που δὲν εἶναι ἄλλες ἀπὸ τὴ νηστεία, τὴ σωφροσύνη, τὴν προσευχὴ, τὴ χρηστότητα ἀφανίζουν τα πάθη. Ἡ παρθενία καὶ ἡ σωφροσύνη φλέγουν τὴν πορνεία καὶ τὴ μοιχεία, ἡ νηστεία καίει τα ἀγκάδια που φυτρώνουν ἀπὸ τὴν ἀδηφαγία καὶ περιορίζει τὴν ἀδικία καὶ τα «φρύγανα» αὐτῆς. Ἡ προσευχὴ με τὴ σειρά τῆς ἀφανίζει τὸ φορτίο των περισπασμῶν ἀπὸ τους οποίους πνίγεται ὁ νοῦς σαν νὰ εἶναι φυλακισμένος «τὸν δὲ φορυτὸν τῶν ματαίων περισπασμῶν, ὕφ' ὧν ὁ δέσμιος συμπνίγεται νοῦς, τίς ἀναλίσκειν οἷα τέ ἐστιν ὡς ἡ προσευχή;». Με αὐτὸ τὸ λογοτεχνικὸ καὶ περιφραστικὸ τρόπο ὁ Χωνιάτης περιγράφει τὴν ζωὴ του πιστοῦ, θεωρώντας ὅτι τα πάθη καταβάλλουν καὶ ντροπιάζουν τὴν πίστη, ἐνὼ οἱ ἀρετὲς τὴν ἐλέγχουν. Οἱ ἀρετὲς ἀποτελοῦν τὸ θεμέλιο τῆς πίστεως μας «μὴ γὰρ τῷ θεμελίῳ μόνῳ θαρρῶμεν τῆς πίστεως». Δὲν ἀρκεῖ μόνον ἡ πίστη ἢ πῶς θὰ τὴν κοσμήσει ὁ πιστός, ἀλλὰ τὸ νὰ προσκομίσει αὐτὰ που

στοχεύουν στην ολοκλήρωση του οικοδομήματος της ζωής, διαφορετικά το οικοδόμημα καταντά γελοίο «καὶ τὸν ἐπιβαλλόμενον πύργον οἰκοδομεῖν καὶ μὴ τὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν ἔχοντα γελοῖον», ανάλογα με τον χαρακτηρισμό του Χριστού (βλ. Λουκ. 14,28). Για να είναι το οικοδόμημα της πίστης στέρεο και άφλεκτο απαιτείται να συνοδεύεται από τις ανάλογες πράξεις «πολλῶν γὰρ πολλάκις ἀκήκοα λεγόντων, ὅτι καὶ μόνη ἡ πίστις ἄνευ ἀγαθῶν ἔργων οἷα τέ ἐστι σῶζειν τὸν ἄνθρωπον». Εμφανίζεται ἔτσι στον λόγο το θέμα πίστις-ἔργα. Με τη φράση «μέτρι' ἄττα προσδιαλέξασθαι» ο ομιλητής τονίζει ὅτι θα αναλύσει το θέμα ὅτι δεν αρκεί μόνο η πίστη για τη σωτηρία ἀλλὰ απαιτούνται και τα προσήκοντα ἔργα. Από αυτό το σημείο ἕως το τέλος της ἐνότητας το κείμενο βρῖθει βιβλικῶν παραθεμάτων προς ἐνίσχυση και τεκμηρίωση της ἀξίας της πίστης ὅταν συνοδεύεται με κατάλληλα ἔργα.

Στο πλαίσιο της σχέσης πίστεως και ἔργων, ἐμφανίζεται στον λόγο μια ἄλλη διευρυμένη σημασία της εἰδωλολατρίας. Κεντρικὴ λέξη της ἐνότητας εἶναι το ρῆμα εἰδωλολατροῦσι και ἔτσι ο ομιλητής θα παρουσιάσει τις μορφές εἰδωλολατρίας. Μία τέτοια μορφή εἶναι η "θεοποίηση". Ο πλεονέκτης εἶναι εἰδωλόλατρες στο βαθμὸ που θεοποιεῖ ἓνα αντικείμενο, ὁμοίως και ο γαστρίμαργος διότι θεοποιεῖ την γαστέρα. Ο ἓνας προσκυνεῖ τον ἀργυρο και το χρυσό, τα ὁποία ἦταν εἰδῶλα ἐθνικῶν θρησκειῶν, και ἀφιερώνεται σε μεθοδεύσεις για να ἀποκτήσει κάτι παραπάνω «καχοτέχνοις μεθοδεύσεις». Παρόμοια και ο «πορνεύων» δεν εἶναι μακριά από αυτόν τον παραλογισμό, την «ἀτοπίαν», ἐπειδὴ θεοποιεῖ την σάρκα.

Κατόπιν ἀποδίδεται η σχέση πίστης και ἔργων ἀλλὰ από ἄλλη ὀπτική, αὐτὴ της ἀγαθοπραγίας. Σύμφωνα με μία ἀφοριστικὴ διατύπωση, ὑπὸ τύπον "γνώμης", του ομιλητή, ὅποιος δεν μπορεί να ἀγαπήσει και τις ἀγαθές πράξεις, δεν μπορεί να ἔχει στέρεη πίστη «εἰ τις οὐκ ἠγάπησε τὸ ἀγαθοπραγεῖν, οὗτος οὐδ' ἐν τῇ πίστει παγίως ἔστηκεν». Τα βιβλικὰ παραδείγματα του Ἀβραάμ ως συμβόλου δικαιοσύνης και ἀγαθῶν ἔργων και της Ραάβ, της πόρνης που δικαϊώθηκε με τα ἔργα της, συμπληρώνουν τη "γνώμη".

Μια ἄλλη πτυχή της σχέσης πίστεως και ἔργων ἀφορὰ στην ολοκλήρωση των ἔργων μέσω της πίστης και τανάπαλιν «πίστις μὲν γὰρ τελειοῦται δι'

ἔργων, ἔργα δὲ θεμελιούνται διὰ πίστεως». Ο υποθετικός αντίπαλος επικαλείται το χωρίο από την επιστολή Πρὸς Ῥωμαίους, ὅτι ο ἄνθρωπος δεν θα δικαιωθεί ἀπὸ τις πράξεις του «ὁ δὲ Ἀπόστολος πῶς ἐπιστέλλων διενίσταται, ὡς οὐκ ἐξ ἔργων νόμου δικαιωθήσεται ἄνθρωπος». Ο Χωνιάτης ἀπαντᾷ ἐρμηνεύοντας το χωρίο: ἡ φράση ἐξ ἔργων ἐννοεῖ τα ἔργα του ιουδαϊκοῦ νόμου. Ἐνα ἀκόμη ἐπιχείρημα στη βασική του θέση τοῦ προσφέρει το παράδειγμα ἀπὸ τον Ησαΐα «κατακαήσονται οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ» καὶ ἡ ἐρμηνεία του ὅτι οἱ ἄνομοι εἶναι ὅσοι δεν ἐμπιστεύονται τα καλά καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ εἶναι ὅσοι ἐνεργοῦν ἀνάξια με τὴν πίστη «ἅμα ἄνομους μὲν τοὺς ἀπίστους καλῶν, ἁμαρτωλοὺς δὲ τοὺς πεπονηκότας καὶ πολιτευσαμένους ἀνάξίως τῆς πίστεως». Κατὰ τὴν ἐρμηνεία του ο Χωνιάτης προτρέπει τοὺς πιστοὺς να ἀκούσουν ἀκόμη καὶ το ὅτι χειρότερα ἀπὸ τοὺς ἀπίστους τιμωρεῖται αὐτὸς που πιστεύει μὲν ἀλλὰ δεν ἐργάζεται τα οἰκεία ἔργα τῆς πίστεως «τὸ χειρόνως παρὰ τοὺς ἀπίστους, λέγω, κολασθῆναι τὸν πιστεύοντα μὲν, μὴ ἐργασάμενον δὲ τὰ οἰκεία ἔργα τῆς πίστεως». Ο ρήτορας εἶναι σαν να γνωρίζει τὴ βαρῦτητα των λόγων του καὶ με τὴ ρητορική ἐρώτηση «ἀλλὰ τί συνεχύθητε;» εἶναι σαν να προϋποθέτει τὴν ἀντίδραση του ἀκροατηρίου καὶ να τὴν προλαμβάνει «οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος, αὐτοῦ δὲ τοῦ μέλλοντος κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ».

Ἡ ἀντίρρηση του υποθετικοῦ συνομιλητῆ: τὸ πρόβλημα εἶναι ὅτι θα λάβουν τὴν ἴδια τιμωρία καὶ οἱ πιστοὶ καὶ οἱ ἀπίστοι, καὶ το να καίγονται στο ἴδιο πυρ τοὺς κάνει να ἀνήκουν στον ἴδιο τύπο ἀνθρώπου «ἰσομοίρου τάξεως». Ἡ ἀπορία του ἀντιπάλου εἶναι ὅτι ἡ τιμωρία εἶναι ἀνιση, ἐφόσον πρόκειται για τον ἴδιο τύπο ἀνθρώπου. Ἡ ἀπάντηση στὴν υποθετική ἀπορία στηρίζεται στους πατέρες, σχετικὰ με τον κοινὸ χαρακτήρα τῆς τιμωρίας ὅλοι συμμετέχουν στὴν τιμωρία, ἡ τιμωρία εἶναι ἀνάλογη με τα πλημμελήματα, ἀλλὰ δεν ἔχουν ὅλοι τὴν ἴδια ἢ ὅμοια αἴσθησι οδύνης ἀπὸ τὴν τιμωρία. Κατόπιν ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἰδέα του ἐποικοδομεῖν καὶ των υλικῶν που θα πρέπει να χρησιμοποιεῖ ο πιστὸς για τὴν οἰκοδόμησι μίας σταθερῆς πίστεως καὶ μίας ἐνάρετης ζωῆς. Αὐτὴ τὴ φορά ἡ ἀνάλυση ἐστιάζεται στον ἐλεγχὸ του «πονηροῦ φορτίου» καὶ ο ομιλητῆς προτρέπει σε μετάπλαση ἐκούσια. Το μοτίβο εἶναι διαφωτιστικό, κάθε φορά προστίθεται ἕνα νέο στοιχεῖο καὶ ο

τόνος του λόγου είναι άλλοτε προτρεπτικός άλλοτε αποτρεπτικός. Η προτροπή αφορά στην ελεημοσύνη και ο λόγος εξειδικεύεται ανάλογα με το ακροατήριο. Μία αποστροφή αφορά στον ελεήμονα, ως μεγάλο και τίμιο άνθρωπο «μέγα φησὶν ἄνθρωπος καὶ τίμιον ἀνὴρ ἐλεήμων». Κατόπιν ο ομιλητής απευθύνεται σε αυτόν που ένωσε έρωτα μοιχικό και προβάλλει εικονολογικά και μεταφορικά την παρθενία ως ψυχικό πράγμα και τον μοιχικό έρωτα ως κάτι καταλυτικό, ανάλογα όπως την προέβαλε και ο Δαβίδ «εἰ δὲ τις ἐπλήγη ὡσεὶ χόρτος καὶ ἐξηράνθη τὴν καρδίαν». Στην κατακλείδα της ενότητας ο ρήτορας συνοψίζει τις μεταπλάσεις που προκαλεί και υπόσχεται η νηστεία.

Κατόπιν, ο λόγος απευθύνεται σε έναν άλλο τύπο ακροατή, αυτόν του άρπαγα. Η "διατριβή" με τις ερωταποκρίσεις και την χαρακτηρισολόγηση σχηματίζει ένα σχέδιο και διαρθρώνει τελικά τον λόγο. Η αντίρρηση του υποθετικού συνομιλητή είναι μία δικαιολόγηση της αρπακτικότητας. Ακολουθεί η απάντηση του ομιλητή, με δόση ειρωνείας προς τον αντίπαλο: θεωρεί ότι ένας τέτοιος τύπος ομοιάζει με την υποκρισία του Φαρισαίου και είναι ανάλογος με την στάση του σατανά: όπως και εκείνος, έτσι και αυτός καταλαμβάνει τη θέση του θεού και γίνεται «αντίθρονος» περιφρονώντας τους πάντες. Επίσης, η αναλογία με τον τελώνη συμπληρώνει τα χαρακτηριστικά του τύπου του άρπαγος.

Αυτή η αναφορά στον τελώνη δίνει την αφορμή στον ομιλητή να προβάλλει τη διαφορά μεταξύ ιουδαϊκής και ευαγγελικής προσευχής. Στην Παλαιά Διαθήκη η προσευχή γινόταν ενώπιον των ανθρώπων, γι' αυτό ο ρήτορας ζητά από τους πιστούς να την απορρίψουν. Στην Καινή Διαθήκη η προσευχή είναι εσωτερική και έτσι προτρέπει να την ενστερνισθούν. Προτρέπει ακόμη και για τον τρόπο της προσευχής: με στεναγμούς άφωνους, με βλέμμα προς το στήθος, με γονυκλισία «καὶ τὸ θεῖον ἰλάσκεσθε στεναγμοῖς ἀλαλήτοις καὶ στηθῶν ἑτασμοῖς καὶ γονάτων κλίσει.

Στην ευλάβεια όμως έναντι του παρόντος καιρού πρέπει να συμμετέχουν όλα τα μέλη του σώματος η γαστέρα να "ρυθμίζεται" με εγκράτεια «ἄγε δὴ μὴ τὴν γαστέρα μόνον νηστεῖα στενώσωμεν, μηδὲ λαιμοῦ μόνου χαράδραν ἄπληστον ἐγκρατεῖα ἐμφράξωμεν». Μετά ο ομιλητής προβαίνει σε ηθικό

στοχασμό για τη συμμετοχή του οφθαλμού: διαπαιδαγώγηση του βλέμματος, το δάκρυ ως αντίδοτο στο ηδονικό βλέμμα, το ορθό βλέμμα. Ο ρήτορας προτρέπει τους πιστούς να παιδαγωγήσουν το βλέμμα, να μη βλέπουν με τρόπο βάσκανο εννοώντας το κακό του άλλου, να μη βλέπουν με περιέργεια τον συνάνθρωπό τους ή ως είδωλο ηδονής, διότι οι οφθαλμοί είναι προαγωγοί μοιχείας. Η φράση αυτή εισάγει δύο ενδιαφέρουσες εικόνες. Στην πρώτη, η επικοινωνία των οφθαλμών γίνεται με τον τρόπο της μοιχαλίδας που περιπολεί με τα μάτια. Η δεύτερη είναι μια εικόνα για το ηγεμονικό της ψυχής, τον νου: είναι σαν να ανοίγουν οι πύλες του ανθρώπου με τον οφθαλμό, σαν να εισχωρεί εντός του ανθρώπου ένας τύραννος, η επιθυμία. Και αν κάτι τέτοιο συμβαίνει, θα πρέπει να αποβληθεί με τα δάκρυα. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τη βιβλική περίπτωση του Δαβίδ, ο οποίος δάκρυσε όταν κοίταξε την Βηρσαβεέ. Η ενότητα ολοκληρώνεται με σειρά προτροπών προς άλλα είδη βλεμμάτων.

Τον ηθικό στοχασμό γύρω από τον οφθαλμό ακολουθεί η σκέψη για το θέμα της ακοής. Ο επίσκοπος αναλύει πώς θα γίνει ο εξαγνισμός και αυτής της αίσθησης. Θεωρεί ότι τα ότια δεν είναι καθαρά γιατί μέσω αυτών εισχωρεί το άκουσμα το βωμολόχο, η ομιλία η ευτράπελη, ο λόγος ο αισχρός ή ο ψεύτικος, η διαβολή, η συκοφαντία, οι δόλοι, οι ψιθυρισμοί, γενικά ένας φορυτός μολυσμάτων. Έτσι η ακοή χαρακτηρίζεται ως μια άλλη θανάτου πονηρά είσοδος. Το παράδειγμα με τους πρωτόπλαστους, το οποίο εισάγεται με ρητορική ερώτηση, έρχεται να ενισχύσει τη θέση του ρήτορα: η Εύα πρόσεξε δια της ακοής τον πονηρό λόγο του όφειως και αν είχε κλείσει την ακοή της στην ολέθρια συμβουλή δεν θα είχε υποπέσει σε σφάλμα. Στην επόμενη φράση του ομιλητή περικλείεται η ουσία της ενότητας: οι πιστοί πρέπει να τοποθετήσουν στις ακουστικές πύλες το θείο φόβο ως φρουρό «οὐκοῦν ἐπιστήσωμεν ταῖς ἀκουστικαῖς ταύταις πύλαις τὸν θεῖον φόβον ὥσπερ τινὰ συνετὸν πυλωρόν». Κατά την ολοκλήρωση της ενότητας, ο ομιλητής συνοψίζει τη σκέψη του με μια καταληκτική προτροπή για τον εξαγνισμό της ακοής.

Τις συμβουλές για τη ρύθμιση της όρασης και της ακοής «τὰς ἡγεμονικωτέρας τῶν αἰσθήσεων», ακολουθεί η ρύθμιση της χρήσης και των

υπόλοιπων μελών, ώστε να γίνουν «όπλα δικαιοσύνης». Οι πόδες πρέπει να βαδίζουν με ρυθμό και σε ευθεία πορεία, να κατευθύνονται στην εκκλησία, να μη χωλαίνουν, να μην κινούνται άτακτα, όπως οι κόρες της Σιών. Τα χέρια να μη βάφονται με αίμα, να μην εκτείνονται πάνω στον πτωχό, να μην τον κτυπάνε, να μην είναι έτοιμα να κλέψουν. Και αν κάποιος είναι πολεμοχαρής τουλάχιστον να μη χρησιμοποιεί τα χέρια του εναντίον του ομόφυλου, αλλά να διδάσκει με τα χέρια του το σχήμα του σταυρού «εις έπαινουμένην παράταξιν και είς τόν κατά πνεῦμα πόλεμον». Γιατί με αυτή τη στάση μπορεί ο άνθρωπος να αντισταθεί μεγαλοψύχως απέναντι στον διάβολο, «έχει τίνα ραπίσει, τόν κοινόν παλαμναῖον, τόν τῆς φύσεως ἀλιτήριον». Έτσι, επανέρχεται λοιπόν το μοτίβο των προτροπών: ο πιστός πρέπει να βοηθά αυτούς που πάσχουν, να συμπαραστέκεται στους ανήμπορους, να απλώνει το χέρι σε αυτόν που έχει πέσει ή σε αυτόν που έχει ανάγκη. Αμέσως έρχεται η αιτιολόγηση των προτροπών: γιατί είναι ωραίο να προσφέρεις το χέρι και ωραίο το να σηκώνεις το χέρι για προσευχή, και γιατί αυτή η νοοτροπία σε κάνει αξιόμαχο απέναντι στην τυραννική δύναμη του χρυσού.

Μετά τα χέρια, απαραίτητοι εδώ είναι, όπως και πριν, οι χαρακτηρισμοί και τα βιβλικά "διηγήματα" για τη γλώσσα. Στηριζόμενος σε ρήσεις της Βίβλου ο ρήτορας χαρακτηρίζει τη γλώσσα όργανο χωρίς χαλινό, έτοιμο να δραστηριοποιηθεί, ένα μέλος του σώματος εύκολο στα ολισθήματα, ανυπάκουο, απαιδαγώγητο, αδάμαστο. Η γλώσσα είναι η αιτία κάθε κακού, αυτή που ωραιοποιεί την αδικία, ένας σπίλος του σώματος. Δεν αμαρτάνει μόνο αυτή καθ' εαυτή όταν βλασφημεί ή επιορκεί ή υπερηφανεύεται ή φλυαρεί ή μιλά άκαιρα ή ψεύδεται ή καταριέται ή ματαιολογεί ή λοιδορεί ή αισχρολογεί ή κατηγορεί, αλλά και όλα τα αμαρτήματα έχουν κάποια σχέση με αυτήν. Και σε περίπτωση θυμού, η γλώσσα είναι αυτή που πριν τη χειροδικία προβάλλει σαν μαχαίρι εκστομίζοντας κατάρες, απειλές, ύβρεις. Σε περίπτωση επιθυμίας η γλώσσα πάλι, σαν μαστροπός, εξαπατά τον πλησίον, τον οδηγεί στην καταστροφή με απατηλά λόγια. Στο υπόλοιπο μέρος της ενότητας παρατίθενται βιβλικά παραδείγματα για τη γλώσσα, τα οποία ενισχύουν και εικονολογικά τη σκέψη του επισκόπου. Τα παραδείγματα εδώ είναι νευραλγικά για την ανάπτυξη του θέματος, ο ρήτορας τα χρησιμοποιεί

ως έμπνευση, ως έναυσμα για τη ρητορική του και μετά προσθέτει δικές του απόψεις. Το ένα παράδειγμα αφορά στον όφι, ο οποίος με δέλεαρ τη γλώσσα επιθυμεί να αφανίσει το ανθρώπινο γένος. Αφετέρου ο Κάιν προσκαλεί φραστικά τον αδελφό του στο πεδίο για τη μονομαχία. Επιπλέον ο Αβεσαλώμ, ο γιος του Δαυίδ, καλεί το πλήθος να επαναστατήσει εναντίον του πατέρα του. Αλλά και οι Φαρισαίοι με τους μαθητές τους και με τους ανθρώπους του Ηρώδη απευθύνουν ερωτήσεις στον Ιησού σχετικά με τη διδασκαλία του με σκοπό να τον παγιδεύσουν με τον λόγο «τῆ φενάκη τῆς κολακευούσης χρηστολογίας». Η ενότητα ολοκληρώνεται με τη ρητορική ερώτηση του επισκόπου σαν συμπέρασμα και προβληματισμό όσων προανέφερε: δύναται η γλώσσα να γίνει όργανο ευλογίας και αλήθειας, όπλο ευχαριστίας και υμνολογίας, σεμνολογίας και όχι αισχρολογίας ή δόλου ή κομπορημοσύνης; Η γλώσσα όχι μόνο δίνει το μέσο στον άνθρωπο να κομπάζει αλλά και να αλαζονεύεται. Οι ερωτήσεις προς τον αλαζόνα αποσκοπούν στο να δηλώσει ο ομιλητής emphaticά γιατί δεν πρέπει να υπάρχει αλαζονεία, ενώ, για να ενισχύσει το επιχειρήματό του ότι δεν πρέπει να είμαστε αλαζόνες καθώς προερχόμαστε από γη και χύμα «γῆθεν ελήφθης καί από χοῦς διήρτησαι», παρουσιάζει στον λόγο την αρμονία της ανατομίας του ανθρώπινου οργανισμού «ἐπελθέ μοι τῷ λογισμῷ τὴν ἔνδον πᾶσαν οἰκονομίαν». Σκοπός της παρουσίασης αυτής είναι να περιορίσει τον κομπασμό των αλαζονικών λόγων προτρέποντας σε αυτογνωσία.

Η βιβλική ρήση από τη Σοφία Σειράχ (10,9) για την άλογη υπερηφάνια, εφαρμόζεται εδώ από τον Χωνιάτη, όχι μόνο στην περίπτωση της αλαζονείας «τί αλαζονεύεται γῆ καί σποδός καί ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ τὰ ἐγκατα αὐτοῦ ἐξουδενωθήσονται;», αλλά και της γαστριμαργίας «τοῦτο καί τοῖς γαστριμάργοις, οὐ τοῖς ἀλαζόσι μόνον κατάλληλον φάρμακον». Το πάθος της γαστριμαργίας συνδυασμένο και με άλλα πάθη “εξευτελίζει” πολλαπλώς τα εντός μας «κάντεῦθεν διπλῆν ἢ πολλαπλῆν τοῖς ἐγκάτοις ὑποβάλλομεν ἐξουδένωσιν». Η περίπτωση του Δαυίδ, ο οποίος υπέκυψε στα πάθη της γαστρος, εκτοξεύθηκε με τα βέλη του έρωτα, εμπαιχτήκε για το μύχιο πάθος του και με απλά λόγια εξευτέλιζε όλα τα «έγκατα», επιβεβαιώνει το συλλογισμό του Χωνιάτη. Ο ρήτορας για μια ακόμη φορά χρησιμοποιεί τη

γλώσσα λογοτεχνικά με βάση βιβλικά χωρία: κατά την Εξοδό (34,1) προτρέπει να μετατρέψουμε την κοιλία σε πλάκα πάνω στην οποία θα εγγράψουμε τους θείους νόμους, κατά το Άσμα Ασμάτων (5,14) να την εξομαλύνουμε όπως ένα ελαφάντινο πυκτίο, κατά τον Ησαΐα (16,11) να ηχήσει σαν μια κιθάρα καλά κουρδισμένη με όλες τις χορδές της –την κοιλιά, τα μέλη, το ήπαρ, την καρδιά– σε απόλυτη αρμονία.

Προεκτείνοντας το μοτίβο με τα μέλη, ο ρήτορας αναφέρεται στο νου, το ηγεμονικό στοιχείο του ανθρώπου. Θεωρεί ότι, αν ο νους έρθει σε συμφωνία με την γαστέρα για τη γαστριμαργία, με την καρδιά για τα πάθη, με το ήπαρ για τον έρωτα, τα εντός ημών θα είναι μια μουσική τετραχορδία, ένα τραγούδι «τότ' ἂν τὰ ἐντὸς ἡμῶν ἀποτελεῖ τὸ τετράχορδον καὶ μέλος οὐ τεταραγμένον κρουσόμεθα». Αυτή την εικόνα της αρμονίας των μελών του σώματος που είναι ουσιαστικά και μία αρμονία των αρετών, ακολουθεί η ερώτηση: πώς ο νους θα διαλογισθεί τα καλά, αν οι περισπασμοί από έξω δεν του επιτρέπουν να ησυχάσει. Η προτροπή εδώ είναι να θέσουμε τέρμα στις ασχολίες «οὐκοῦν σχολάσωμεν, ἵνα γνῶμεν». Το παράδειγμα από το Κατὰ Ματθαῖον (13,19) ότι η μέριμνα για τα πράγματα του κόσμου και η απάτη του πλούτου «συμπνίγουν» τον λόγο, έρχεται ως αποφθεγματική σύνοψη των παραπάνω. Οι άνθρωποι δεν αρκούνται σε αυτά που έχουν αλλά επιθυμούν αυτά που δεν χρειάζονται δελεαζόμενοι από την απάτη του πλούτου.

Ακολούθως ο ομιλητής δικαιολογεί γιατί ο πλούτος είναι απάτη. Οι φιλόπλουτοι αν και είχαν άλλες προσδοκίες ως προς τον πλούτο, άλλα πράγματα τους συνέβησαν, και μάλιστα χωρίς να το καταλάβουν. Ενώ νομίζουν ότι, αν πλουτίσουν, στο εξής θα ζουν χωρίς ένδεια και σε κατάσταση ευθυμίας. Όταν όμως πλουτίσουν, το ενάντιο συμβαίνει, ακριβώς λόγω του πλούτου τους. Διασπώνται σε μέριμνες, συκοφαντούνται, υποφέρουν από ανησυχίες, εξαπατώνται. Ο πλούτος είναι απάτη, ένα φάντασμα της νύκτας που κινείται και ρέει όπως το νερό σε έδαφος επικλινές. Αυτή η εικόνα επιβεβαιώνεται από το παράδειγμα του Δαυίδ και του Ιώβ (31,25-26), ο οποίος περιφρόνησε τον πλούτο θεωρώντας τον ως έναν ήλιο που δύει και ως μια σελήνη που φθίνει. Αυτοί οι «ευδαιμόνες» άνδρες θεώρησαν τον πλούτο ως κάτι που δόθηκε από τον θεό, σαν βραβείο για την αρετή τους ή σαν

«αρραβώνα» με τη μελλοντική αντίδοση. Αντίθετα, οι άνθρωποι εκμεταλλεύονται ένα άλλο είδος πλούτου που προέρχεται από τη μοχθηρία, την τύχη ή την αδικία ή την παρανομία. Ο πλούτος αυτός, όμως, είναι ένα απόκτημα ασύμβατο με την ψυχή «τί γοῦν ἀσυμφύλου καὶ μὴ παρεπομένου τῇ ψυχῇ κτήματος ἀντεχόμεθα;», μπορεί να μας εγκαταλείψει όσο ζούμε «ζῶντας ἡμᾶς καταλείπει φεύγων» ή και όταν πεθαίνουμε αυτός παραμένει εδώ «μεδισταμένων ἡμῶν ἐκεῖσε αὐτὸς ἀπολείπεται δεῦρο». Με γνώμονα τις σκέψεις αυτές, ομιλητής αναρωτιέται γιατί να επιδιώκουμε τα αδύνατα «ἀκίχητα» και γιατί να φθείρουμε «ἐκτῆκομεν» τις ψυχές μας με τις μέριμνες του πλούτου.

Η απορία του ομιλητή ερείδεται στην άποψη ότι σε τίποτα δεν μπορούμε να έχουμε εμπιστοσύνη καθώς τίποτα δεν μένει σταθερό «οὐδὲν ἡμῖν τῶν παρόντων πιστὸν, οὐδὲν ἐστῶς, οὐδὲν ἀκίνητον» και εισάγει το θέμα της αστασίας, της προσδοκίας και της διάψευσης. Στην πραγματικότητα είμαστε πάροικοι και παρεπίδημοι και τίποτα δεν αποκτούμε με απόλυτη βεβαιότητα. Η έννοια της χαμένης προσδοκίας «τις δ' οὐκ οἶδεν ὕπως ἡ προσδοκία ἡμῶν» εισάγεται με παράδειγμα από επιστολή του Ιακώβου όπου παρουσιάζεται η διάψευση των προσδοκιών του πλούσιου «ὡς ἄνθος ἐλαίας ἐξέπεσε καὶ ὁ καρπὸς αἴφνης ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἔρρευσε». Δεν υπάρχει βεβαιότητα για τίποτα. Ο θεός είναι αυτός που στέλνει την αλλαγή των πάντων «τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων ἀγχίστροφον μεταβολήν», με σκοπό την παιδαγωγία μας «ἐπὶ παιδαγωγία ἡμετέρα» και την τιμωρία μας λόγω της αναληθσίας και του αμετανόητου (καὶ ταύτην ἐπενηνέχθαι τιμωρίαν διὰ τὸ ἀνάλητον καὶ πρὸς μετάνοιαν ἀνεπίστροφον). Ο ομιλητής δεν κατονομάζει με ακρίβεια την τιμωρία αλλά μορφές αυτής που έχουν σχέση με την χέρσα και άγονη γη, με τα ποιμνία που δεν αναπαράγονται, τα αλώνια και τους σιτώνες που γεμίζουν με αράχνες, τις σκονισμένες αποθήκες, τα κενά ταμεία, τον λιμό που κυριεύει τα πάντα, την σιτοδεία που θερίζει τη χώρα. Ακόμη και ο άρτος, το στήριγμα της ζωής μας, λείπει.

Το κυριότερο όμως παράδειγμα, όχι σαν κεντρικό θέμα αλλά ως «επίκαιρη» αναφορά, της αστασίας των πάντων και της αβεβαιότητας, είναι η πειρατεία που ταλαιπωρεί την εποχή αυτή την Αθήνα «τὴν βαρυτάτην καὶ

άνυπόστατον πληγὴν, τὸν πρῶτον καὶ τελευταῖον Ἀθηνῶν ὄλεθρον». Ο ρήτορας προβληματίζεται πῶς να παρουσιάσει τη συμφορὰ «πῶς ἐκτραγωδήσω». Επιλέγει ἓνα παράδειγμα ἀπὸ το ἱστορικὸ παρελθόν με τοὺς «Λογγοβάρδους» (δηλαδή τοὺς Λομβαρδοὺς) για να δώσει την ἀναλογία: ὅπως οἱ Λογγοβάρδοι ἐπιτέθηκαν με θηριώδη τρόπο, ἔτσι καὶ οἱ πειρατὲς ἐπιτίθενται στοὺς ἀγρότες. Με ἀφετηρία αὐτὴ την ἀναλογία ἀλλὰ καὶ το βιβλικὸ παράδειγμα ἀναπτύσσει ο Χωνιάτης τὴ ρητορικὴ του για τὴ σκληρότητα τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς καὶ για τὴν κατάσταση τῶν χωρικῶν που ζοὺν με τὸν φόβο τῶν πειρατῶν: οἱ ἀγρότες ἐν μέσω χειμῶνος ἀναγκάζονται να μένουν σε σπήλαια ἢ σε βάρανδρα καὶ να υφίστανται ἐπιθέσεις ἀπὸ ἀγρία θηρία. Πλήττονται ἀπὸ ἀνέμους ψυχροὺς, χιονοπτώσεις, παγετό, υγρασία καὶ ἀπὸ ἄλλα, ὅπως περιγράφονται καὶ ἀπὸ τὸν προφήτη Ἰώβ «ἐκεῖνοι ἀπὸ ψεκάδων ὀρέων ὑγραίνονται καὶ παρὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτοὺς σκέπην, πέτρων περιβάλλοντο». Αἰξίζει να ἐπισημάνουμε ὅτι ἐδῶ ο Χωνιάτης για ἄλλη μια φορὰ παραλληλίζει τὴ σκέψη του με το βιβλικὸ πρότυπο, για να μὴ μείνει ο λόγος ἀτεκμηρίωτος χωρὶς παράδειγμα. Παραθέτει μια εἰκόνα δική του ἀπὸ τὴν ἀγροτικὴ ζωὴ, ἀλλὰ για να μὴν παρουσιασθοῦν μόνο ὡς δικές του σκέψεις τις ἐνισχύει με λόγια βιβλικά. Ο ἐπίσκοπος τονίζει, ἐπίσης, ὅτι κανένας τύπος δὲν εἶναι ἀσφαλὴς γιατί παντοῦ παραμονεύει ο ληστής. Στρέφεται προς τις γυναῖκες που προτιμοῦν να πεθάνουν ἀπὸ τὴν κακοκαιρία παρὰ να πέσουν στα χέρια τῶν πειρατῶν, δίνοντας ἔτσι δραματικὸ τόνο στα λόγια του. Ἡ δραματικότητα ἐπιτείνεται με τὴν περιγραφή ἐνός συγκεκριμένου ἐπεισοδίου, μιας γυναίκας λεχῶνας ἣ οποῖα για να ξεφύγει ἀπὸ τοὺς πειρατὲς κρατώντας το βρέφος ὑπὸ μάλῃς πήδηξε στη θάλασσα. Το «διήγημα» αὐτὸ συμπληρώνεται με μίαν «ἠθοποιία», με τὴ μητέρα να μιλά σε πρῶτο ἐνικό στο παιδί τῆς.

Ἡ περιγραφή τῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηνῶν ἔχει γλαφυρότητα καὶ ἀποτελεῖ μια ἀκόμη σαφὴ ἀπόδειξη τῆς ρητορικῆς παιδείας τοῦ ἐπισκόπου. Ο Χωνιάτης θρηνεῖ για το ποίμνιό του, το θεωρεῖ ὡς πρόβατα προς σφαγὴ καὶ καλεῖ τοὺς πιστοὺς να θρηνήσουν μαζί του, καθὼς παραθέτει τις ὠμότητες καὶ τις ἀποτρόπαιες ἐνέργειες τῶν πειρατῶν στοὺς αἰχμαλώτους. Απορεῖ ταυτόχρονα για τὴ δύναμη τῶν πειρατῶν λέγοντας ὅτι ο στόλος τοὺς που ἔχει

καταπλεύσει δεν είναι παρά σκαφίδια με κωπηλάτες και λαμβάνει την αφορμή να αναφερθεί στο παρελθόν, και συγκεκριμένα στη ναυμαχία της Σαλαμίνας και να τη συγκρίνει με την Αίγινα η οποία στην εποχή του είναι το αγαπημένο ορμητήριο των πειρατών «τὸ φίλον πειραταῖς ἐνδιαίτημα... λήμη τοῦ Πειραιῶς». Ακολουθεί καταγραφή της χρησιμότητας του «πολυύμνητου» λιμανιού του Πειραιά, αλλά και ένας θρήνος για την τωρινή του χρήση από τους πειρατές. Ο φόβος του επισκόπου είναι ότι η φυσική διάταξη της περιοχής με τα νησιά, τον Πειραιά και τα ὄρη γύρω, ενισχύει την είσοδο ακόμη περισσότερων πειρατών, οι οποίοι εισέρχονται στην πόλη κάθε βράδυ χωρίς να μπορούν οι πολίτες να τους αποτρέψουν. Τα τελευταία λόγια της κατήχησης αποτελούν επίκληση στον Θεό με κλητικές προσφωνήσεις και προτρεπτικές υποτακτικές που ολοκληρώνονται σαν προσευχή με ειλικρινή μετάνοια «τὸν κοινὸν ἴλασμόν ποιησώμεθα ἴδιον, τὸ αἰώνιον νόμιμον ὡς αὐθαίρετον ἐλώμεθα κάκωσιν».

Ακολουθεί η προσευχή του αγίου Μιχαήλ για μετάνοια προς σωτηρία πόλεως, η οποία αναφέρεται και στην ως άνω Η' Κατήχηση!

«Ἄλλ' ἐπιστραφῶμεν ὀφὲ γού· γινῶμεν, ὅτι ἡμάρτομεν, ἠνομήσαμεν, ἠδικήσαμεν καὶ διὰ τοῦτο πάντα τὰ κακὰ ἤλθεν ἐφ' ἡμᾶς. Εὐρήσωμεν ἕκαστος τὴν ἀμαρτίαν καὶ μισήσωμεν. Ἐξαγορεύσωμεν τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν καὶ ρίψωμεν τὸν ἔλεον ἡμῶν καὶ τὴν δέησιν ἡμῶν ἐναντίον τοῦ Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ προσευχόμενοι λέγωμεν.

"Εἰσάκουσον, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν τῶν προσευχῶν τῶν δούλων σου·

κλῖνον ὁ Θεὸς ἡμῶν τὸ οὖς σου, καὶ ἀκουσον·

ἀνοιξον τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ δ...α τον ἀφανισμόν τῆς πόλεως ταύτης

καὶ ἀπόστησον ἀφ' ἡμῶν τὰς σου·

ἀπὸ γὰρ τῆς ἰσχύος τῆς χειρὸς σου ἡμεῖς ἐξελίπομεν.

Ἐπεσκέψω ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν καὶ μάστιγι τὰς ἀδικίας ἡμῶν.

Μὴ δὴ τὸ ἔλεός σου διασκεδάσῃς ἀφ' ἡμῶν μηδὲ εἰς τέλος ὀργισθῆσῃ,

μηδὲ συνέξῃς ἐν τῇ ὀργῇ σου τοὺς οἰκτιρημοὺς σου.

Ἰλάσθητι, Κύριε, πρόσχες Κύριε, ἄνες Κύριε.

Ὅλιγα μὲν ὧν ἡμάρτομεν μεμαστιγώμεθα,

πλὴν εἰ κατὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἀνταποδώσεις ἡμῖν,

εἰὰν ἀνομίας παρατηρήσῃ, Κύριε Κύριε, τίς ὑποστήσεται σοι;

ἐν θλίψει μικρᾷ ἢ παιδείᾳ σου ἡμῖν γενέσθω

καὶ μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλεγχθῶμεν εἰς ἐπί,

μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδευθῶμεθα.

Σὺ Πατὴρ ἡμῶν εἶ

καὶ παιδεύων ἐπαίδευσας ὀλίγα ὡς υἱούς σου ἐπταικότας πολλά,

ἵνα μὴ παιδείας ὄντες χωρὶς νόθοι λογισθῶμεθα καὶ οὐχ υἱοί.

Μὴ δὴ τῷ θανάτῳ παραδώσῃς ἡμᾶς,

ἀλλ' ἐπίφανον τὸ πρόσωπόν σου καὶ σωθῆσόμεθα"».

Η μελέτη του κ. Καλδέλη που ακολουθεί έρχεται να επισημάνει κάτι που όπως φαίνεται διαφεύγει της επισήμανσής μέχρι σήμερα ως προς την θεολογία των βυζαντινών για τις φυσικές καταστροφές ή για τις ήττες των αυτοκρατόρων στο πεδίο της μάχης και τις επιπτώσεις τους.

«...Εδώ δεν είναι το κατάλληλο μέρος για να εξετάσουμε την κοινωνική πτυχή των θεολογικών εμμονών στο Βυζάντιο, μελέτη την οποία παραδόξως κανείς δεν έχει αναλάβει... Στόχος του παρόντος δοκιμίου είναι να αποκαλύψει έναν διαφορετικό περιορισμό της βυζαντινής θεολογίας ο οποίος επίσης έχει περάσει απαρατήρητος, εν μέρει διότι οι ειδικοί έχουν επιτρέψει στις πηγές να υποδεικνύουν τι είναι η θεολογία στην πραγματικότητα... Θεολογία ήταν αποκλειστικά και μόνον ο καθορισμός της φύσεως του Θεού ιδωμένης ως αφηρημένη έννοια, για παράδειγμα η σχέση ανάμεσα στον Πατέρα και τον Υιό, συμπεριλαμβανομένων ζητημάτων σχετικών με την ουσία, την υπόσταση κ.ο.κ. Αυτό το οποίο συνειδητοποιεί κάποιος αφού έχει διατρέξει τις θεολογικές πραγματείες αρκετών αιώνων είναι ότι οι Βυζαντινοί δεν παρήγαγαν παρά ελάχιστα που να εξηγούν τις ενέργειες του Θεού στους δικούς τους μεταποστολικούς καιρούς, στη ζώσα ιστορία. Βεβαίως η Ενσάρκωση, η οποία αποτελούσε ιστορικό γεγονός, όφειλε να διαδραματίζει κεντρικό ρόλο σε οποιαδήποτε θεωρία, όμως η θεωρητικολογία γύρω από το συγκεκριμένο γεγονός σχετιζόταν περισσότερο με την ουσία και την υπόσταση του Θεού και λιγότερο με την ανθρώπινη ιστορία. Με τον όρο «ανθρώπινη ιστορία» εννοούμε εδώ τα συγκεκριμένα γεγονότα για τα οποία έγραψαν οι ιστορικοί και όχι την αφηρημένη αντίληψη περί σωτηρίας του ανθρώπου η οποία αποτελούσε τμήμα του σχεδίου του Θεού και, συνεπώς, ανατροφοδοτούσε απευθείας τις συζητήσεις σχετικά με τη φύση Του, μόλις και μετά βίας αγγίζοντας τον απείρως ταπεινότερο κόσμο της ανθρώπινης ιστορίας.

Ο χριστιανισμός συχνά αποκαλείται ιστορική θρησκεία, το οποίο εκλαμβάνεται να σημαίνει δύο πράγματα: πρώτον, ότι ο Θεός ενσαρκώθηκε ως ξεχωριστός Άνθρωπος σε μία συγκεκριμένη στιγμή της ιστορίας χρονολογούμενη από τα έτη ηγεμονίας ιστορικών βασιλείων και επαρχιακών κυβερνητών· δεύτερον, ότι ως θρησκεία απαιτεί μία γραμμική εξιστόρηση της

Δημιουργίας, της Ενσαρκώσεως και της Δευτέρας Παρουσίας σε συνδυασμό με την οποία υποτίθεται ότι λαμβάνει χώρα η ιστορία της ανθρωπότητας. Έτσι, αυτό που είναι αξιοσημείωτο είναι το πόσο σπάνια αυτή η πανταχού παρούσα ιστορία του Θεού διασταυρωνόταν στη σκέψη των Βυζαντινών με την πραγματική ανθρωπινή ιστορία. Για τους Βυζαντινούς η Ενσάρκωση ήταν ένα πρόβλημα θεολογικό, όχι ιστορικό· τους ενδιέφερε πολύ περισσότερο πώς το θείο και το ανθρώπινο συνδιαλέγονταν στο πρόσωπο του Ιησού Χριστού και πολύ λιγότερο το ζήτημα του γιατί ο Θεός επέλεξε εκείνη τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή για να γίνει άνθρωπος. Βεβαίως, πρέπει να παραδεχθούμε ότι στο τελευταίο ερώτημα είχαν δοθεί ορισμένες απαντήσεις, οι οποίες περιστρέφονταν γύρω από τη σταθεροποίηση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και τη βασιλεία του Αυγούστου, όμως είναι ασαφείς, μη πειστικές και σπανίως μαρτυρούνται μετά τον Ευσέβιο Καισαρείας (περί το 300 μ.Χ.) — ποτέ δεν έγιναν αντικείμενο παθιασμένης (ή άλλου είδους) δημόσιας συζήτησης. Πρέπει κανείς να ψάξει για να τις βρει· καμία πραγματεία δεν έχει γραφτεί για το θέμα. Στο άλλο άκρο, οι Βυζαντινοί δεν παρήγαγαν κανενός είδους συστηματική θεολογία η οποία να εξηγεί με όρους ανθρωπίνης ιστορίας τα «πού», «πότε» και «γιατί» της Δευτέρας Παρουσίας. Το μόνο που υπάρχει είναι ένας μικρός αριθμός αποκαλυπτικών αφηγήσεων, το πλησιέστερο προς την ψευδοϊστορική φαντασία προϊόν του βυζαντινού πολιτισμού, οι οποίες όμως δεν μπορούν να θεωρηθούν θεολογία, δεν επηρέασαν το κύριο ρεύμα της διανόησης και σε ορισμένες περιπτώσεις είχαν γραφεί εκτός των συνόρων της αυτοκρατορίας. Αν κάποιος κοιτάξει πέρα από γεγονότα τα οποία αποτελούσαν αναπόσπαστο τμήμα του χριστιανικού μηνύματος, ανακαλύπτει ότι οι Βυζαντινοί απέφευγαν να αποσαφηνίσουν τον ρόλο του Θεού στην ιστορία και κατέφευγαν μόνο σε ρητορικούς υπαινιγμούς. Οι αυτοκρατορικοί λόγοι και τα νομοθετικά διατάγματα διεκήρυτταν ότι ο αυτοκράτορας ήταν τοποτηρητής του Θεού επί της γης, όμως το τι ακριβώς σήμαινε αυτό δεν διευκρινιζόταν, πιθανώς σκόπιμα, για να μην υπάρχει καταπάτηση των δικαιωμάτων της Εκκλησίας. Θα μπορούσε επίσης κάποιος να επικαλεστεί το σύμφωνο που συνομολογήθηκε ανάμεσα στον Θεό και τον λαό στην Παλαιά Διαθήκη, με τους ορθοδόξους Ρωμαίους να παίρνουν τη θέση του νέου Ισραήλ, όμως το μοντέλο αυτό δεν ταιριάζει απόλυτα, επειδή

ο χριστιανισμός υποσχέθηκε ατομική σωτηρία, όχι συνολική σωτηρία συνόλου του λαού, και επειδή στο Βυζάντιο η πολιτεία και η πίστη ποτέ δεν συγχωνεύθηκαν πλήρως. Ο προσηλυτισμός του Κωνσταντίνου δεν θεωρήθηκε ιστορικό σύμφωνο μεταξύ λαού και Θεού όπως εκείνο του Αβραάμ. Οι Βυζαντινοί γνώριζαν ότι το κράτος και το πολίτευμά τους είχαν διαφορετική ιστορική καταγωγή από την πίστη τους και είχαν συγκροτηθεί με διαφορετικό τρόπο για να εξυπηρετήσουν διαφορετικούς σκοπούς. Ένας ορθόδοξος πατριάρχης μπορούσε να παραδεχθεί με κάθε ειλικρίνεια ότι ένας μισητός αιρετικός αυτοκράτορας ήταν παρ' όλα αυτά ένας γενναίος, ευσυνειδήτος και αδιάφορος ηγεμόνας και «εξαιρετικός διαχειριστής της ρωμαϊκής πολιτείας» (ο πατριάρχης Νικηφόρος Α' για τον αυτοκράτορα Λέοντα Ε'). Παράλληλα, ενώ ήταν συνηθισμένο να αποδίδονται οι αυτοκρατορικές ήττες και οι φυσικές καταστροφές στην οργή του Θεού εξαιτίας των ανδρώπινων αμαρτιών, η εξήγηση αυτή δεν ήταν παρά μία θρησκόληπτη κοινοτοπία την οποία επικαλούντο οι άνθρωποι αντιδρώντας σε συγκεκριμένα συμβάντα. Ποτέ δεν απετέλεσε θεολογική αντίληψη για την παρέμβαση του Θεού στην ιστορία και ποτέ δεν διασαφήνισε τη φύση της θείας δίκης σε σχέση με την ανθρώπινη ιστορία. Για τις ανάγκες του σκοπού αυτού ήταν αρκετή οποιαδήποτε αμαρτία ή ακόμη και η αμαρτία εν γένει, χωρίς να είναι αναγκαία η αναφορά σε συγκεκριμένες ιστορικές πράξεις. Επιπλέον, δεν έγινε καμία προσπάθεια να αποδειχθεί η ισομετρία ανάμεσα στο έγκλημα και την τιμωρία. Γιατί υπέφεραν οι αδώνι για τα εγκλήματα των φαύλων και γιατί οι φαύλοι ευημερούσαν; Εν ολίγοις, οι Βυζαντινοί ποτέ δεν ασχολήθηκαν συστηματικά με το πρόβλημα του κακού. Ο αργυρότοξος Απόλλων μπορούσε να κατέλθει από τον Όλυμπο με την καρδιά γεμάτη οργή και να στείλει λοιμό στο στρατόπεδο των Αχαιών προκειμένου να εκδικηθεί την προσβολή στον ιερέα του τον Χρύση. Όμως πώς μπορεί κάποιος εύλογα να κατηγορήσει για τον λοιμό έναν παντοδύναμο, πανάγαθο και αιωνίως αμετάβλητο Θεό;

Αν όσα προαναφέραμε είναι σωστά, περιμένουμε να βρούμε ότι στο Βυζάντιο οι μεγάλες φυσικές καταστροφές και οι αυτοκρατορικές αποτυχίες δεν γέννησαν συνεκτικές θεολογικές απαντήσεις: αντιθέτως, θα πρέπει κανείς

να αναμένει ότι οι συγγραφείς που καταπιάστηκαν με το να εξηγήσουν τα γεγονότα αυτά απέτυχαν είτε να βρουν κοινό έδαφος μεταξύ τους είτε να αναπτύξουν ο καθένας ξεχωριστά την ακρίβεια, την επιτήδευση και την εσωτερική συνοχή για τα οποία ήταν ικανοί σε αυστηρώς δογματικά θεολογικά ζητήματα. Αυτό που πρέπει να περιμένουμε είναι μία σειρά από αντιδράσεις που αντανακλούν την αληθινή πολυπλοκότητα της πνευματικής ζωής των Βυζαντινών, καθώς ο κάθε συγγραφέας στρεφόταν σε διαφορετικές κλασικιστικές, βιβλικές, προσωπικές, θεολογικές, επιστημονικές και ρητορικές τυπικότητες. Αυτό ακριβώς είναι που βρίσκουμε στις γραπτές πηγές που αναφέρονται στον λοιμό του έκτου αιώνα, τον λεγόμενο ιουστινιάνειο λοιμό. Οι Βυζαντινοί δεν διέδεται κάποιον συμπεφωνημένο τρόπο για να μιλήσουν για το πώς ο Θεός τους ενεργούσε μέσα στην ιστορία ή για το τι σήμαιναν στο επίπεδο της ηθικής τα καταστροφικά συμβάντα για τα οποία Εκείνος λογικά θα πρέπει να ήταν κατά κάποιον τρόπο υπεύθυνος...».

«...εἰς αἰῶνας ζῆθι βασιλεῦ Ῥωμαίων
καὶ δῶη σοὶ Θεὸς κατὰ τὴν καρδίαν σου
καὶ πᾶσαν τὴν βουλὴν σου πληρῶσαι
εἰς καύχημα Ῥωμαίων αἰεὶ νικῶντα...»

Ακολουθεῖ μια ἀπὸ τις ἐπιστολές τοῦ ἀγίου Μιχαὴλ πρὸς τὸν Θεόδωρο Λάσκαρι τῆς Νίκαιας, τὸν ὁποῖο ἀναγνωρίζει ὡς Βασιλέα καὶ τὸν κατατάσσει μεταξύ τῶν δύο ἄλλων μεγάλων ποὺ γινώρισε ὁ θρόνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν Ἡράκλειο καὶ τὸν Βασίλειο τὸν Μακεδόνα, τὸν Βουλγαροκτόνο, ὅπως τὸν ὀνομάζει ὁ Χωνιάτης. Μάλιστα ἀναφέρει πὺς δὲν εἶναι κανεὶς ἄξιος νὰ ἐπιστρέψει στὴν Βασιλεύουσα καὶ νὰ βασιλεύσει ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνον καθὼς εἶναι ὁ μόνος ποὺ ἐφυγε ἀπὸ τὴν Πόλη γυμνός, εἶναι ὁ μόνος ποὺ δὲν παρέλαβε βασιλείο, ἀλλὰ τὸ δημιούργησε! Εἶναι ὁ μόνος ποὺ κατατρόπωσε τοὺς ἐχθροὺς μαχόμενος, ἐνῶ ὅλοι οἱ προηγούμενοι ἀπολάμβαναν τις ἱπποδρομίες καὶ πανηγύριζαν ἀφοῦ εἶχαν συνάψει εἰρήνην με τοὺς ἐχθροὺς ἐπὶ πληρωμῇ...

ροθ'. Τῷ βασιλεῖ τῷ Λάσκαρι τῆς Ἀνατολῆς.

1. Τολμηρῶς ἀναφέρω, δέσποτα κύριέ μου καὶ βασιλεῦ, εἰς τοὺς αἰῶνας ζῆθι. Σοὶ γὰρ τοῦτο προσῆκον ἐπεύχεσθαι 15
μᾶλλον ἢ παρὰ τῷ Δανιὴλ Δαρείῳ τῶν Περσῶν βασιλεῖ. Σὺ γὰρ ἐταμιεύου παρὰ τῆς ἀνωτάτω Προνοίας ἐπὶ τὴν καθ' ἡ-
μᾶς γενεὰν τὴν ἐκ χειρὸς Κυρίου πιούσαν ποτήριον θυμοῦ, ἵνα τὸ σὸν κράτος ὑπερασπίζηται καὶ ὑπερμάχηται τοῦ αὐ-
τόθι κόσμου ὄνπερ ἐφύλαξε διὰ σοῦ ἐλεύθερον δουλείας ἰτα- 20
λικῆς· καὶ μακάριος σὺ ὅτι ἀνταπέδωκας τὸ ἀνταπόδομα ὃ ἀνταπέδωκεν ἡμῖν ἢ τε ἰταλικὴ σύγκλυς πανσπερμία καὶ πρὸς τούτοις ἢ περσικὴ εἴτ' οὖν ἀποικία σκυθικὴ, ἢ τοῖς Ἀ-
σιανοῖς κακὴ παρενάσσατο γείτων· ὧν οὐδετέρᾳ μοίρᾳ προσέ-
βαλον εὐθαρσῶς οἱ πρὸ σοῦ βασιλεῖς. 2. Ἄλλ' οὐ μόνον 25

λέγω τοὺς προεχῶς πρὸ σοῦ βασιλεύσαντας ἓνα ἢ δύο, ἀλλὰ καὶ τοὺς διαδεξαμένους τὴν βασιλείαν ἀπὸ πατέρων καὶ προγόνων, οἱ παρέλαβον μὲν ὅλην τὴν ἐπικράτειαν τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς μεθ' ὅπλων μυρίων καὶ συγγενείας ἀμυθῆτου καὶ 5 στρατοπέδων ἀναριθμητῶν καὶ θησαυρῶν ἀποκρύφων, οὐδὲν δὲ τῆς τοσαύτης παρασκευῆς ἄξιόν τι κατώρθωσαν, ἀλλ' ὥσπερ ὑποτελεῖς καὶ τοῖς ἐτησίοις φόροις τὴν εἰρήνην ὠνούμενοι ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐπανηγυρίζον μακροῖς ἔτεσι καὶ ἵπποδρομίαις ἀνεπόμευον. 3. Ὑστερον δὲ ποτε ὁ μακαρίτης κῦρ Μανουὴλ ἐτόλμησεν εὐθὺ τῆς πρὸς τὸ Ἰκόνιον φερούσης ἄψασθαι. Καὶ τί λέγειν τὰ ἐντεῦθεν συμβάντα; Ἐκεῖνο γὰρ καὶ μόνον εἰπεῖν ἀρκεῖ, ὅτι ἐν ἐπεσύρετο μυρίον ὄχλον ἐν τῇ ἐκεῖ που φάραγγι κατέστρωσε καὶ αὐτὸς ἀντεστράφη μετ' αἰσχύντης οὐ φορητῆς. Ὅθεν δοκῶ μοι καὶ χάρι- 15 τας ἐμολογεῖν σοι τὴν ἀγίαν ἐκείνου ψυχὴν ὅτι πλείους τῶν τότε πεσόντων οὐ μόνον διὰ τῶν σῶν χειρῶν ἀντικατέστρωσας πολεμίους, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τοῦ δυνάστου τὴν κεφαλὴν ἀπέκοψας. 4. Καί μοι ἔπεισιν ἐλευθέρως εἰπεῖν ὁ φρονῶ καὶ παραιτοῦμαι τὴν Νέμεσιν· οὐδένα τῶν βασιλέων τῶν ἐπὶ τῆς 20 Πόλεως βασιλευσάντων ἰσοστάσιόν σοι νομίζω, ἀλλ' ἐν μὲν νεωτέροις τὸν μέγαν Βασίλειον τὸν Βουλγαροκτόνον, ἐν δὲ τοῖς ἀρχαιοτέροις τὸν γενναῖον Ἡράκλειον. Οὗτοι γὰρ μόνοι μέχρι μακροῦ τοὺς πολεμίους κατηγωνίσαντο καὶ τὰ μέγιστα τῶν ἐθνῶν δουλωσάμενοι ἀήττητοι διαμεμενήκασι. 25 5. Καί τοι σὺ μὲν, τὸ παραδοξότατον καὶ πλὴν τῶν εἰδῶτων ἄπιστον, οὐ βασιλείαν διεδέξω, οὐχ ὅπλα, οὐ θησαυροὺς, οὐ στρατόπεδα, ἀλλὰ γυμνὸς ὑπεξῆλθες τῆς πόλεως φρονήσει μόνῃ καὶ γενναίῳ φρονήματι καθωπλισμένος, καὶ πολίχνης μιᾶς ἐπιβάς ἐκεῖθεν ἀντεπεξήεις τοῖς πολεμίοις καί, τὸ 30 γραφικὸν εἰπεῖν, αὐτὸς ὡς τεῖχος πυρὸς κυκλόθεν τοὺς ἐναντίους ὑπέφλεγες, οὐκ Ἰταλοὺς μόνους, ἀλλὰ καὶ Πέρσας. 6. Ὡς εἰς μίαν γὰρ ὁμαιχμίαν ἐληλυθότας κατὰ σοῦ τοῦ

Χριστοῦ Κυρίου καὶ ὡς ἐν δικτύῳ μέσον περιειληφότας, αὐ-
τὸς οὐκ ἐδειλίασας, ἀλλὰ μετὰ τοῦ Δαυὶδ ἐψάλλες «πάντα
τὰ ἔθνη ἐκύκλωσάν με καὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου ἡμουνάμην
αὐτούς».

7. Ταῦτα τὰ θαυμαστὰ κατορθώματα καὶ διηγήματα καὶ 5
ἔτι τὸ παρὰ πάντων ἐλπιζόμενον καὶ εὐχόμενον, τὸ ἐγκατα-
στῆσαι διὰ σοῦ τὸν θρόνον τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου || ἐν
τῷ τόπῳ ᾧ ἀρχῆθεν ἐξελέξατο Κύριος καὶ τὴν Πόλιν δλην
ἐπανασώσασθαι. Τίς γὰρ δικαιότερος σοῦ ἀποκαταστῆσαι ἦν
ἐξεναγώγησας πόλιν καὶ βασιλείαν ἦν ἀνωρθώσω κινδυνεύου- 10
σαν οἴχεσθαι; Καὶ οἶδ' ὅτι πολλοὶ συγγραφεῖς τὰ παρὰ σοῦ
γενησόμενα συγγράφονται καὶ ταῖς μετὰ ταῦτα γενεαῖς παρα-
πέμψουσιν. Ἐγὼ δ' ἐγγὺς τοῦ θανάτου εἰμι καὶ οὐκ ἂν ὄψο-
μαι ὃ ἔργον ποιήσῃ θεὸς ἐν ταῖς ἐσχάταις ταύταις ἡμέραις.

8. Ὅς ταῖς πέριξ τῶν Ἀθηνῶν νήσοις εἰς μάτην ἐνδιατρίψας 15
χρόνον μακρὸν, ὡς οὐδὲν ἔγνων ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς ἐμῆς ποι-
μνης γενόμενος, ἄρας ἐκεῖθεν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Προδρόμου
τοῦ οἰκοδομηθέντος παρὰ τοῦ μακαρίτου Κομνηνοῦ κῦρ Ἀ-
λεξίου κατεσκήνωσα. Καὶ ὁ θεὸς, ὡς ἔοικε διὰ τὰς ἀμαρτίας
μου τὰς πολλὰς, ἀπορρίψας με εἰς καιρὸν γήρωσ καὶ ἐν τῷ 20
ἐκλείπειν τὴν ἰσχύν μου ἐγκαταλείψας με, περιέβαλε δεινῇ
ἀρρωστίᾳ. Ἡμιθνής γὰρ γέγονα, ἔπερ οἱ ἰατροὶ ἡμίξηρόν φασί.

9. Καὶ τί χρὴ λέγειν τᾶλλα; Μόνον ἢ ὑπερβολὴ τοῦ ψύ-
χους θανατοῦ με καθ' ἐκάστην, ἦν οὔτε ἀλωπῶν οὔτε λαγωῶν
δέρματα, οὔτε ὄσα ἄλλα ἐπιτηδεύουσιν οἱ ἄνθρωποι εἰς θάλλ- 25
ψιν παραμυθοῦνται, εἰ μὴ μόνον ἢ θηριακῆ, δι' ἣν τινα ἀπέ-
στειλα πρὸς τὴν ἀγίαν σου βασιλείαν τὸν παρόντα παῖδα καὶ
ἡμέτερον δουλευτήν, ὡς ἂν δι' αὐτοῦ ἐπιπέμψῃς μοι. Σὺ γὰρ
ἀντίδοτος θεοδώρητος ἀληθῶς ἐπέδόθης τῷ κόσμῳ, ἵνα τοὺς
ναρκώδεις τὰς χεῖρας ζωπυρῆς εἰς ἀνδρείαν καὶ τοὺς ἄλλως 30
πενία πιεζομένους ἀναθάλης καὶ τοὺς δηλητηρίῳ οἰωδῆτινι

κινδυνεύοντας εἰς ζωὴν ἐπανάγης. Κάμοι γοῦν τὴν λεγομένην θηριακὴν ἀποστείλας ζώσεις με κινδυνεύοντα. 10. Εἶ δὲ καὶ λαγῶν λευκόν, ὁποίους ἡ Ῥωσία κατάγει εἰς τὴν μεγαλόπολιν, σὺν τῇ θηριακῇ ἀποστείλης μοι· ταύτην γὰρ λέγουσιν οἱ ἰατροὶ διαφερόντως θερμαίνειν· μέγα ἂν βοήθημα ἐπορέξης μοι. Καὶ ἵνα πάλιν τὸ κατ' ἀρχὰς ἐπεύξωμαι, εἰς αἰῶνας ζῆθι, βασιλεῦ Ῥωμαίων, καὶ δώη σοι θεὸς τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου καὶ πᾶσαν τὴν βουλήν σου πληρῶσαι εἰς καύχημα Ῥωμαίων αἰεὶ νικῶντα· τοῦτο γὰρ βούλομαι καὶ εὐχομαι «αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων»· καὶ πολυχρόνιον διαφυλάττοι τὸ ἔνθεον κράτος σου.

ΔΥΟ ΘΕΟΔΩΡΟΙ ΕΠΙΣΚΟΠΟΙ ΕΥΡΪΠΟΥ

ΥΠΟ

ΑΡΧΙΜ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΘΕΜΕΛΗ

ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

Εἰς τὸν κατάλογον τῶν ποιμεναρχῶν Εὐρίπου (Χαλκίδος Εὐβοίας) ἀπαρτιζόμενον ἐξ ἐπισκόπων, ἀρχιεπισκόπων ἠὲ μητροπολιτῶν, κατὰ σειρὰν προαγωγῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ταύτης Ἐπαρχίας, συμπεριλαμβάνονται καὶ οἱ ἀνωτέρω δύο Θεόδωροι, ὧν ὁ μὲν πρῶτος ἔζησε κατὰ τὰ μέσα τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος, ὁ δὲ δεύτερος ἀρχομένης τῆς δεκάτης τρίτης.

Κατὰ σύμπτωσιν δὲ ἀμφοτέρω οὗτοι, χωριζόμενοι μεταξὺ τῶν διὰ χρονικοῦ διαστήματος ὑπερτριηκοσίων ἐτῶν, ἐσχετίσθησαν μετὰ τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ μὲν πρῶτος Θεόδωρος, ὑπέγραψε λίβελλον παπικὸν κατὰ τοῦ Μ. Φωτίου, ὁ δὲ δεύτερος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν χαλεπῶν σιγμῶν, κατὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Εὐβοίας ὑπὸ τῶν Φράγκων, καὶ ἐπιφανειακῶς ἔδωκεν ὑπόσχεσιν ὑποταγῆς εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ πάπα.

Ὡς ἐκ τῆς Ἱστορίας τυγχάνει γνωστόν, ἐν ἔτει 1204 οἱ σταυροφόροι, θηρεύοντες σκοποὺς κατακτητικούς—θρησκευτικούς, ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὸ ἐπόμενον ἔτος 1205 ἡ Εὐβοία κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Φλαμανδοῦ Ἰακώβου d' Avennes¹.

Λόγω δὲ τῆς καταλύσεως τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, διὰ τῆς τετάρτης σταυροφορίας, καὶ τῆς ἰδρύσεως λατινικῆς αὐτοκρατορίας ἐν Κων/λει, ὁ πάπας Ρώμης παρουσιάσθη ὡς κύριος τῆς Ἀνατολῆς, καὶ οἱ πιστοὶ τοῦ πάπα ὀπαδοί, οἱ ἰθύνοντες τὰ τῆς Ἀνατολῆς, ἠνάγκαζον, ὡς γνωστόν, τοὺς ὀρθοδόξους κληρικούς αὐτῆς νὰ δώσουν ὄρκον πίστεως εἰς τὸν πάπαν. Ἀλλ' ὡς ἦτο ἐπόμενον καὶ φυσικόν, οἱ περισσότεροι τῶν ἡμετέρων κληρικῶν, ἤρ-
νοῦντο νὰ δώσωσι τὸν ἀνωτέρω ὄρκον. Οἱ ἀρνούμενοι ἐδιώκοντο ὑπὸ τῶν ὀργάνων τοῦ πάπα καὶ κατέφευγον εἰς διάφορα μέρη, καὶ δὴ εἰς τὰ ἑλλη-
νικὰ κρατίδια ἅτινα ἐσχηματίσθησαν ἐκείνην τὴν ἐποχὴν. Μερικοὶ ἐκ τῶν ὀρθοδόξων κληρικῶν ἔδωσαν ὄρκον πίστεως. Ἄλλοι ἐζήτησαν μίαν μέσσην ὁδόν, ἐν προκειμένῳ, καὶ ἐξ ἀφορμῆς τῆς σκέψεως ταύτης ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας νὰ προβῇ εἰς παραχωρήσεις τινάς, καὶ συγκεκριμέ-
τως, ἐπέτρεψε διὰ τῆς ἐν Λατερανῶ συνόδου (1215), νὰ διατηρῶσιν οἱ ἡμέ-
τεροι κληρικοὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ αὐτῶν ἔθιμα, ἀναγνωρίζοντες ὁμῶς τὸν πάπαν ὡς ἔχοντα τὸ πρωτεῖον².

Κατὰ τὰς χαλεπὰς, διὰ τὸ ἔθνος καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἡμῶν, ἐκείνας ἡμέ-
ρας ἐπίσκοπος Εὐβρίπου, ὑπαγόμενος ὑπὸ τὸν τότε μητροπολίτην Ἀθηνῶν
Μιχαὴλ Ἀχομινάτον ἦτο ὁ Θεόδωρος ὁ Β'. Εἶναι ἄγνωστον πόθεν κατή-
γετο ὁ Θεόδωρος οὗτος καὶ πότε ἀκριβῶς ἐγένετο ἐπίσκοπος Εὐβρίπου³.

Ὁ Θεόδωρος εὐρεθεὶς ἐντὸς τῆς πνιγηρᾶς καὶ βιαίας ἀτμοσφαιράς ἐκεί-
νης, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησαν οἱ πολιτικοὶ καὶ ἐκκλησιαστικοὶ παράγοντες
τοῦ πάπα, δι' ὀλόκληρον τὴν Ἑλλάδα, καὶ δὴ καὶ διὰ τὴν νῆσον Εὐβοίαν,

1. Οὐίλλιαμ Μίλλερ, Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι (1204—1566) με-
ταφρ. 2^η ἀπόκρυψ., τόμ. Α' σελ. 56—57, καὶ σελ. 69. Π. Β. Χατζηπάνου, Ἡ Εὐ-
βοία κατὰ τὴν Φραγκοκρατίαν, ἐν Ἀρχεῖον Εὐβοϊκῶν Μελετῶν, τόμ. Α', Ἀθήναι
1936, σελ. 22. Ἡ Εὐβοία διετέλεσεν ὑπὸ τοὺς Φράγκους μέχρι τοῦ 1470, ἦτοι 265
συναπτὰ ἔτη. Ἐν ἔτει 1470 κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων βαρεῖσα κυριολεκτικῶς
εἰς τὸ αἶμα τῶν χριστιανῶν κατοίκων τῆς, οὗς ἐσφαγίαν οἱ Τούρκοι. Π. Β. Χα-
τζηπάνου, ἐν. ἀν. σελ. 33—36. Τρύφωνος Ἐδαγγελίδου Ἱστορία τῆς Ὀθωμανικῆς
αὐτοκρατορίας, Ἀθήναι 1894, σελ. 284—286.

2. Ἀρχιμ. Βασ. Στεφανίδου ἐν. ἀν. σελ. 462, 851—852.

3. Ὁ Εὐβρίπου Θεόδωρος οὗτος, ἐν σχέσει πρὸς τὸν τῆς Θ' ἑκατον. ὁμώνυμόν
του ἀριθμεῖται καὶ ὑπὸ τοῦ M. Le Quien ὡς Θεόδωρος ὁ Β' (M. Le Quien ἐνθ'
ἀν. τόμ. Β' στήλη 215).

4. Κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖσι τῆς ιβ' ἑκατον. ἐπίσκοπος Εὐβρίπου ἦτο ὁ Βαλαάμ.

ἀναμφιβόλως ἠναγκάσθη, κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἀπὸ τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων κατακτήσεως τῆς Εὐβοίας (1206) νὰ «ὑποσχεθῆ ἔν χειρὶ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐξάρχου τῆς ἀποστολικῆς ἑδρας πρεσβυτέρου καρδινάλεως Βενέδικτου τὴν κανονικὴν ὑποταγὴν τῇ ἀγιωτάτῃ Ρωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐφ' ᾧ ἐπεκυρώθη παρ' αὐτοῦ ἐν τῇ οἰκειᾷ Ἐπισκοπῇ» Εὐρίπου¹.

Ἐὐρίπου Θεόδωρος ἔδωκε τὴν ἀνωτέρω ὑπόσχεσιν εἰς τὸν πρεσβύτερον καρδινάλιον Βενέδικτον, διότι οὗτος, ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1205, ἀνέλαβε, παρὰ τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας, τὰ τῆς ἐσωτερικῆς διοργανώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν Ἑλλάδι, ὡς ἀποστολικὸς τῆς ἑδρας Ρώμης ἑξαρχος².

Ἐὐρίπου τότε πάπας Ρώμης Ἰννοκέντιος ὁ Γ', διὰ τοῦ λατίνου πατριάρχου Κων/ως Θωμᾶ, ὥρισεν ὅπως μὴ ζητῆται ἐκ μέρους τοῦ ὀρθοδόξου τῆς Ἀνατολῆς κλήρου ἄρνησις τῆς δογματικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας, ἀλλὰ «μόνον ὁμολογῆσαι τὸν πάπαν πρῶτον ἀρχιερέα καὶ τούτου μνημονεύειν ἐν τῇ λειτουργίᾳ³». Αὕτη ἦτο ὑπόσχεσις ὑπακοῆς εἰς τὸν πάπαν, τὴν ὁποίαν διὰ τὴν δώση ὁ ὀρθόδοξος κληρικός, ἔπρεπε νὰ ἐμβάλῃ τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐντὸς τῶν χειρῶν τοῦ λατίνου ἀρχιεπισκόπου⁴.

Ἐὐρίπου λατίνος πατριάρχης Θωμᾶς ἀνέφερεν εἰς τὸν πάπαν, ὅτι ὀρθόδοξοι ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐδέχοντο μὲν, διὰ τῆς διὰ χειραψίας συμβολικῆς πράξεως, νὰ ὁμολογήσουν πίστιν εἰς αὐτὸν (τὸν πάπαν) καὶ ὑπακοὴν (χειροδοσίαν), ἀλλὰ δὲν ἤθελον, μετὰ ταῦτα, νὰ ἐπισφραγίσουν ταύτην διὰ τοῦ ἀγίου μύρου, κατὰ τὴν λατινικὴν συνήθειαν. Καὶ ὁ πάπας, τὸν Μάρτιον τοῦ 1208 ἀπήντησεν εἰς ταῦτα ὅτι, «εἰ μὲν τυγχάνωσι χειροτονημένοι κατὰ τὴν τάξιν τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ προσέρχονται εἰς ὑπακοήν, ἀποποιούνται ὅμως τὸ χρίσμα, ἑσσεῖς τὰ περὶ τούτου εὐπροσώπως, παραβλέπων αὐτοῖς»⁵.

Τὸ ζήτημα ὅμως τῆς ὑποσχέσεως ὑπακοῆς τοῦ Εὐρίπου Θεοδώρου, ἀνήκοντος πλέον εἰς τὸν γαλλικῆς καταγωγῆς⁶ λατίνον ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν Βεράρδον, ἔσχε περαιτέρω θλιβερὰν συνέχειαν.

Ἐὐρίπου Θεόδωρος ἔδωκε τύποις μᾶλλον καὶ ἐπιφανειακῶς τὴν χειροδοσίαν

1. *Γάσσον Δημ. Νερούτσου* Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι, ἐν *Δελτίῳ* τῆς *Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας* τῆς Ἑλλάδος, τόμος 4, Ἀθῆναι 1892 σελ. 79. *Χρυσοστόμου Α. Παπαδοπούλου* [Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν] *Ἱστορία* τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1920, σελ. 9. *Τοῦ αὐτοῦ*, *Ἡ Ἐκκλησία Ἀθηνῶν*, Ἀθῆναι 1928, σελ. 39. *Π. Β. Κατζηπάνου* ἐν. ἀν. σελ. 23.

2. *Γάσσου Δημ. Νερούτσου*, ἐνθα ἀνωτέρω, σελίς 60—61.

3. » » » ἐν. ἀν. σελ. 62.

4. Ἐνθα ἀνωτέρω, σελίς 62—63. Πρὸβλ. *Ἀρχιμ. Βασιλείου Σταφανίδου*, ἐν. ἀν. σελίς 442.

5. *Γάσσου Α. Νερούτσου*, ἐν. ἀν. σελ. 63.

6. *Χρυσοστόμου Α. Παπαδοπούλου* Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, *Ἡ Ἐκκλησία Ἀθηνῶν* σελ. 40.

(ὑπόσχεσιν ὑποταγῆς εἰς τὸν πάπαν) «ἐξαγοραζόμενος» τὸν λίαν γαλεπὸν «καιρόν»¹. Ὡς ἦτο ὁμοως ἐπόμενον, οἱ παπικοί, ἐπεδίωκον τὴν τελείαν καὶ τυφλὴν ὑποταγὴν τῶν ὑποσχομένων αὐτοῖς ἐκκλησιαστικὴν ἀφοσίωσιν. Ὁ Ἀθηνῶν Βεράρδος, λοιπόν, ἐν ἔτει 1208, ἐπιστρέψας ἐκ τῆς Ρώμης, ἀρχομένου τοῦ ἔαρος, ἀνεκίνησεν εἰς βάρος τοῦ Θεοδώρου τὸ ἐξῆς ζήτημα. Ἐθεώρησεν ὡς μὴ ἐπαρκῆ τὴν ὑπόσχεσιν τὴν ὁποῖαν ὁ Θεόδωρος ἔδωκε, διὰ χειραψίας μόνον, εἰς τὸν καρδινάλιον Βενέδικτον, διότι, κατ' αὐτόν, τὴν ἀνωτέρω ὑπόσχεσιν ἔπρεπε νὰ ἐπισφραγίσῃ διὰ παραδοχῆς τοῦ χρίσματος «κατὰ τὴν διατύπωσιν» τῆς παπικῆς ἐκκλησίας. Περαιτέρω δὲ προχωρήσας, ἀπέβαλε τὸν Θεόδωρον ἐκ τῆς ἐπισκοπῆς Εὐρίπου, καὶ ἔθεσεν αὐτὸν εἰς ἀργίαν, αὐθαιρέτω γνώμῃ, διότι δὲν εἶχεν ἐπ' αὐτοῦ ἐντολὴν ἢ γνώμην τοῦ πάπα, καὶ ἀντ' αὐτοῦ, προεχείρισεν ἄλλον, λατῖνον, ἐπίσκοπον Εὐρίπου. Ὁ ὑπὸ τοῦ Βεράρδου διωγμὸς οὗτος τοῦ Θεοδώρου φαίνεται ὅτι αἰτίαν εἶχε γνῶσιν τοῦ Βεράρδου περὶ τῆς ὑφισταμένης φιλίας μεταξὺ τοῦ Θεοδώρου καὶ τοῦ, ὑπὸ τῶν λατίνων διωχθέντος, ὀρθοδόξου μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ τοῦ Ἀκομινάτου, περὶ τῆς ὁποίας θὰ γίνῃ λόγος εὐθύς κατωτέρω.

Ὅταν ἐπληροφορήθῃ τὴν πρᾶξιν ταύτην τοῦ Βεράρδου ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ' ἠγανάκτησε, διότι αὕτη ἀντέκειτο εἰς τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ, ὅπως οἱ ἐκ τῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων μὴ δεχόμενοι τὸ χρίσμα ἀφίνωνται «εὐπροσώπως». Διὰ τοῦτο, κατὰ τὸν μῆνα Δεκέμβριον τοῦ ἰδίου ἔτους 1208 ἔστειλεν «ἀποστολικά γράμματα» εἰς δύο ἑλληνας ἱεράρχας, ἦτοι τὸν ἀρχιεπίσκοπον Νέων Πατρῶν (Ἐπίσκοπος) καὶ τὸν ἐπίσκοπον Δαυλίας, οἵτινες ὑπέκειντο τῇ Ρωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ, καθὼς καὶ εἰς τὸν ἡγούμενον τῆς ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἀποστόλου Λουκά, ἀνηκούσης τῇ ἱερᾷ ἐπισκοπῇ Εὐρίπου, διὰ

1. Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, Τὰ σοφόμενα, ὑπὸ Σπυρ. Π. Λάμπρου, Ἀθήναι 1880, τόμ. Β' σελ. 309, ἐν ἐπιστολῇ «Τῷ Εὐρίπου κῦρ Θεοδώρῳ».

2. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Νέων Πατρῶν ἐν ἔτει 1206, ὡς καὶ ὁ Εὐρίπου Θεόδωρος, ὁμολόγησε πίστιν καὶ ὑπακοὴν εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν, καὶ οὕτω παρέμεινε εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ ὁμοως παντοιοτρόπως ἠνοχλεῖτο καὶ ἐπιέζετο ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ ἐπικρατούντων λατίνων δυναστῶν καὶ κληρικῶν, ἀπέστη ἐκ τῆς ἡν ὁμολόγησε, πίστεως εἰς τὸν πάπαν, ἐν ἔτει 1209, ὁ δὲ πάπας ἐν ἔτει 1211, διέταξε νὰ καθαιρεθῇ οὗτος ἐρέμην (ὡς ἀποστάτης!) ἀπὸ παντὸς ἱερατικοῦ ἀξιώματος. Βλ. Τάσσαν Δ. Νερούτσου ἐν. ἀν. σελ. 80—81.

3. Δεόν νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἡ ἱερὰ Μονὴ αὕτη ἐτιμᾶτο μᾶλλον ἐπ' ὄνοματι τοῦ ὁσίου Λουκά τοῦ Νέου ἢ Στειριώτου. (Βλ. Χρυσσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ Μοναχικοῦ βίου ἐν Ἑλλάδι. Α'. Ὁ ὁσιος Λουκάς ὁ «Νέος» [898—953], Ἀθήναι 1935, σελ. 5 κ. ἐ.). Ὁ Νικόλαος Καλογερόπουλος ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τῆς 10 Νοεμβρίου τοῦ 1932, ἔκαμεν ἀνακοίνωσιν περὶ τῶν Βυζαντινῶν μνησίων τῆς Μέσης Εὐβοίας, ἰδιαίτατα δὲ διὰ τὰ τοιαῦτα τῆς περιοχῆς τοῦ Ἀλιβερίου. Ἐπραγματοεῦθη περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ ὁσίου Λουκά, ἡρεικωμένου (ἀπὸ τοῦ ἔτους 1932), ὡς ἄμως ἐκ τῶν λειψάνων του καὶ ἐκ τῆς παραδόσεως πιστοποιεῖται, καλλίστου, Ὁ

τῶν ὁποίων γραμμάτων αὐτοῦ παρήγγειλεν αὐτοῖς, ὅπως, «ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ὁ σεβασμιώτατος ἐν Κυρίῳ ἀδελφὸς ἐπίσκοπος Εὐρίπου Θεόδωρος ἤθελεν ἀνανεώσῃ κανονικῶς τῷ τε πάπῃ καὶ τῷ οἰκείῳ ἀρχιεπισκόπῳ τὴν ὀφειλομένην ὑποταγὴν, ἐγκαταστήσωσιν αὐτὸν καὶ πάλιν ἐν τῷ ἐπισκοπικῷ αὐτοῦ θρόνῳ ἐν δικαιοσύνῃ, μηδὲ νὰ ἀφήσωσιν αὐτὸν ἐνοχλούμενον καὶ ἐπηρεαζόμενον ἀναξίως, τοὺς δὲ ἐναντιουμένους νὰ παραινήσωσιν ὅπως παύσωσιν ἄδικα λέγοντες, ἐπὶ ποινῇ ἐκκλησιαστικοῦ ἐπιτιμίου»¹.

Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι, ὁ λατίνος ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Βεράρδος ἐδίωξε τὸν ἡμέτερον Εὐρίπου Θεόδωρον ἐξ αἰτίας, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, τῆς ὑφισταμένης φιλίας μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐκ τοῦ θρόνου του, ὑπὸ τῶν λατίνων, διωχθέντος ὀρθοδόξου μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ τοῦ Ἀκομινάτου, ἀσφαλῶς δὲ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Θεόδωρος ἠρνήθη νὰ δεχθῆ τὸ χρίσμα τῶν λατίνων, ὅπερ θὰ ἦτο δι' αὐτοὺς μὲν, δεῖγμα πλήρους καὶ βαθείας ὑποταγῆς αὐτοῦ εἰς τὸν πάπαν, διὰ δὲ τὸν Θεόδωρον προκεχωρημένη βαθμὶς εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἤθελε νὰ ὀλισθήσῃ. Ὁ Θεόδωρος, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὁμολογῆσας πίστιν εἰς τὸν πάπαν ἐπιφανειακῆν, ὑπεβλήθη εἰς μίαν προσωπικὴν θυσίαν, χάριν διαφυλάξεως τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ ἀπὸ τελείαν ἐκλατίνισιν ἢ ἐκκλησιαστικῆν εἰς τὸν πάπαν ὑποταγὴν. Δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι μετῆλθε τρόπον πολιτικόν, «ἐξαγοραζόμενος τὸν καιρόν». Ἐὰν δὲ δὲν εἶχε οὕτω τὸ πρᾶγμα, δὲν ἦτο ποτὲ δυνατόν ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαὴλ ὁ Ἀκομινάτος νὰ εἶχε σχέσεις μετ' αὐτοῦ, αὐτὸς δὲ ὁποῖος εἶναι τὸ «σέμνωμα καὶ μεγάλη δόξα» τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ὁ ὁποῖος δι' εὐστόχων ποικίλων φράσεων ὁμιλεῖ περὶ τῶν κακουργιῶν τῶν λατίνων ἐν Ἑλλάδι².

Ν. Καλογερόπουλος ἀπέδειξεν α) ὅτι ὁ Ναὸς ἐκτίσθη ἐπὶ χώρου, ἐνθα ὑπῆρχεν ἔθνηκον Ἀσκληπιεῖον καὶ βραδύτερον ναὸς τῶν ἁγίων Ἀναργύρων, β) ὅτι ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ, καὶ μάλιστα περὶ τὴν Φιλάρταν, παρέμεινε ὁ ὄσιος Λουκάς, γ) ὅτι ὁ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος, κατὰ τὸ 1014 ἐκτίσῃ τὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁσίου τιμηθέντα ναόν, ὅστις βραδύτερον, τῷ 1067, μεταβλήθη εἰς Μονήν, καὶ δ) ὅτι ὁ αὐτὸς Βασίλειος ἴδρυσεν καὶ τὴν περίπυστον ἐν Φωκίδι Μονήν, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁσίου. Ὅτι δὲ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀτοκράτορος, καὶ διὰ τῶν ἰδίων τεχνιτῶν ἐκτίσθησαν τὰ δύο ἱδρύματα, φανερῶνται—πάντοτε κατὰ τὸν Ν. Καλογερόπουλον—ἡ ὁμοίότης τῶν σχεδίων τῶν διαφόρων γλυπτῶν. Βλ. Ἐπιστηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τόμος Θ' (1932) σελίς 473.

1. Τάσσοῦ Δ. Νερούτσου ἐν. ἀν. σελ. 79—80.—Πρβλ. Ἀρχεῖον Ἐββοϊκῶν Μελετῶν, τόμ. Α' (1936) σελ. 23.—Κωνσταντίνου Γουναροπούλου, Ἱστορία τῆς Νήσου Εὐβοίας, Θεσσαλονίκη, 1930, σελ. 176.—Μίλλερ—Δάμπρον, Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι, τόμ. Α'. σελ. 106.—M. Le Quien, Oriens Christianus, τόμ. Β'. στήλη 215, καὶ τόμ. Γ'. στήλη 846—847.—Ὁ M. Le Quien τὸν Εὐρίπου Θεόδωρον τὸν Β' τὸν θέτει πρῶτον μεταξὺ τῶν λατίνων ἐπισκόπων Εὐρίπου.

2. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Ἡ Ἐκκλησία Ἀθηνῶν, σελ. 36—40, Ἄς σημειωθῆ ἑναυθθα ὅτι, καὶ ὁ Καρόσιου Δημήτριος (ὄχι Θεό-

Ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινάτος ἐκβλήθει βιαίως, ὑπὸ τῶν λατίνων, ἐκ τοῦ θρόνου του ὡς μητροπολίτης Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἔφθασε μέχρι Θεσσαλονίκης, ἵνα ζητήσῃ ἐπανόρθωσιν τῶν παθημάτων του ἐκ μέρους τοῦ παπικοῦ ἐξάρχου καρδινάλιου Βειεδίκιου, ἀλλὰ δὲν ἔτυχε τοῦ ποθομένου, καὶ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Εὐβοίαν, ἵνα διὰ τελευταίαν φορὰν ἐπισκεφθῆ τὰς εἰς αὐτὸν ὑποκειμένας ἐπισκοπὰς Εὐρίπου καὶ Καρύστου, καὶ τὰ ἐν Εὐβοίᾳ ὑπάρχοντα ἐκκλησιαστικὰ κτήματα τῆς μητροπόλεως Ἀθηνῶν. Ἐπειδὴ ὁμοῦ παρετήρησεν πολιτικὰς καὶ ἐκκλησιαστικὰς μεταβολὰς καὶ ἐν Εὐβοίᾳ, ἤχθη εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ ἀποσυρθῆ εἰς τὴν, μὴ καταληφθεῖσαν ὑπὸ τῶν λατίνων, ἐπισκοπὴν τῆς νήσου Κέω, ὑπαγομένην εἰς τὴν μητρόπολιν Ἀθηνῶν, ἔνθα καὶ παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἐν ἔτει 1220¹.

«Ἀπὸ τῆς νήσου τῆς Κέω», λοιπόν, ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινάτος, μεταξὺ τῶν ἐκεῖ γραφεισῶν ἐπιστολῶν του, ἔγγραψε καὶ τρεῖς τοιαύτας πρὸς τὸν Θεόδωρον Εὐρίπου², ἐκ τῶν ὁποίων πληροφοροῦμεθα πᾶν ὅ,τι περαιτέρω ἔχομεν λεπτομερειακῶς γνωστὸν περὶ αὐτοῦ. Εἰς τὰς ἐν λόγῳ τρεῖς ἐπιστολὰς ὁ ὑπερόριος σοφὸς μητροπολίτης, ἐκφράζεται φιλαδέλφως καὶ συμπαθῶς περὶ τοῦ Θεοδώρου.

Εἰς τὴν πρώτην ἐπιστολὴν του ὁ Μιχαὴλ ἀπαντᾷ εἰς προσηγηθεῖσαν ἐπιστολὴν τοῦ Θεοδώρου, μὴ διασωθεῖσαν, ἀλλὰ πάντως ἀναφερομένην, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀθηνῶν, εἰς τὴν δεινὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν περιήλθε, λόγῳ τῆς κατακτήσεως τῆς Χαλκίδος, καὶ γενικώτερον τῆς Εὐβοίας, ὑπὸ τῶν λατίνων, καὶ εἰς τὴν μακροθυμίαν αὐτοῦ καὶ καρτερίαν μεθ' ἧς ὑπέφερε τὴν ἐπισυμβᾶσαν δοκιμασίαν. «Τὸ γράμμα τὸ σὸν—

δαρος) ὡμολόγησε πίστιν εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ πάπα, πλὴν δέον νὰ κριθῆ καὶ αὐτός, καθάπερ καὶ ὁ Εὐρίπου Θεόδωρος. Καὶ πρὸς τὸν Καρύστου Δημήτριον τὸν Βαρδάνην ἔγραψεν ἐπιστολὴν ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινάτος, ἐκ τῆς ὁποίας πληροφοροῦμεθα ὅτι, ὁ Δημήτριος εἶχεν ἀποστείλῃ ἐπιστολὰς εἰς τὸν Μιχαὴλ, μὴ σωζομένας, καὶ ὅτι, διὰ τὴν ἐν νυκτὶ μελέτην, ἐπρομήθευσεν εἰς αὐτόν, ὡς δῶρον, κηρὸν ἐξ Εὐβοίας, διὸ καὶ τὸν εὐχαριστεῖ ἐκ τῆς Κέω, καὶ διὰ τῶν ἐξῆς ἐκφράζεται φιλαδέλφως φράσσων: «Εἰ καὶ μὴ συγγνώμερον ἐπιστέλλεις ἡμῖν δι' ἡ δεδήλωκας τοῦ σοῦ λόγου ἀντιγὰ... ἀλλὰ οὖν καὶ ἄνευ τῆς διὰ γραμμάτων υπομνήσεως πάλαι σαφῶς ἐπεδείξω ὅτιν περὶ ἡμᾶς ἐν σεαυτῷ θάλπεις ἀεὶ τὴν κατὰ Χριστὸν διάθεσιν καὶ ὅπως τῇ βίβλῳ τῆς μνημοσύνης τὴν ἡμετέραν μνησίαν εἰς ἀνεπίληστον ἐνεκόλαψας... Γράμματα δὲ δεχόμενοι ποτε παραμυθησόμεθα, οὐ δεχόμενοι δὲ συγγνωσόμεθα διὰ [τὸ] τῶν κυκλοῦντων πειρασμῶν ἀσχολον». Βλ. Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, Τὰ σωζόμενα, ὑπὸ Σπ. Λάμπρου, Ἀθῆναι 1880, τόμ. Β', σελ. 205.—Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἡ Ἐκκλησία Ἀθηνῶν, σ. 39.

1. Τάσσου Δ. Νεράτου, ἔν. ἀν. σελ. 71—77.

2. Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Τὰ σωζόμενα, ὑπὸ Σπ. Π. Λάμπρου, Τόμ. Β', Ἀθῆναι 1880, σελ. 198 (Α' ἐπιστολή). Σελ. 295—296 (Β' ἐπιστολή). Σελ. 308—309 (Γ' ἐπιστολή).

γράφει—*ἱερῶτατε ἀδελφέ, ἡδυνέ τε ὁμοῦ καὶ λελύπηκε, τὸ μὲν ἀπαγγέλον ὅτι, Θεοῦ διδόντος τὸ δύνασθαι, μακροθύμως τὸν ἐπικείμενον πειρασμὸν διαφέρειτε, τὸ δὲ ἀποδυσρόμενον τὸν κίνδυνον τοῦ θαυμασίου Σταύρακος*¹. Ἐγνωστον εἶναι ὅμως ποῖος ἦτο ὁ Σταύραξ, περὶ τοῦ ὁποίου γίνεται λόγος εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, καὶ ὁ ὁποῖος, ὢν «νομομαθέστατος ἀνὴρ, τῆς πολεμιοτάτης τῶν νόμων φορᾶς παραπήλαυσεν ἀδίκως», καὶ ἐλύπησε βαθύτατα ἢ ἐπικίνδυνος αὐτοῦ θέσις τοὺς δύο ἱεράρχας Ἀθηναίων καὶ Εὐρύπου. Ἡ πρώτη αὕτη ἐπιστολὴ κατακλείεται διὰ τῆς φράσεως «... ἐρωμένης διαφυλαττομένης τῆς σῆς ἱερότητος», δηλωτικῆς οὔσης τοῦ στενοῦ συνδέσμου, τοῦ ὑφισταμένου μεταξὺ τῶν δύο ἱεραρχῶν, τοῦ μὲν ἐν ἔξορίᾳ εὐρωσκομένου, ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Τιμίου Προδρομοῦ ἐν Κέφ, τοῦ δὲ παραμένουτος εἰς τὴν ἔδραν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν πολλῇ δοκιμασίᾳ διερχομένου τὰς δυσκόλους καὶ πονηρὰς ἐκεῖνας ἡμέρας.

Εἰς τὴν δευτέραν ἐπιστολὴν ἐγκωμιάζει τὸν Θεόδωρον, ἀποστείλαντα πρὸς αὐτὸν δῶρον, ἄγνωστον ποῖον, τὸ ὁποῖον διεσώθη ἐκ ναυαγίου. «νοτίδος ἀπάσης ἄψαυστον...». «Μέγα—γράφει ὁ Ἀκομινᾶτος—τὸ φέρειν μεγαλοψύχως ὄντιναοῦν πειρασμὸν... μείζον πολλῶ καὶ ἄλλοις πειραζομένοις προσβοηθεῖν καθ' ὅσον οἶδόν τε. Ὅποῖον ὁ παρὼν καὶ σὲ καιρὸς ἐγνωρίσεν, ἱερῶτατε καὶ ἀγαπητὲ ἀδελφέ. Τὴν τε γὰρ ἐπικειμένην σοὶ καὶ τῷ κατὰ σὲ λάχει βαρβαρικῇ τυραννίδι μεγαλοψύχως ὑποφέρεις καὶ τοὺς πάλοι συνήθεις ἄλλονδε ἀλλαγῶς πεφευγῶτας διὰ τὴν αὐτὴν ἐπήρειαν παραμυθεῖσθαι φιλοτίμως ἐσπούδακας»². Λόγῳ δὲ τοῦ ὅτι ὁ Θεόδωρος ἐπέδειξε «τοιαύτην ἐλευθεριότητα καὶ εὐγνωμοσύνην... ἐν τοιῷδε καιρῷ»³ πρὸς αὐτὸν, λαμβάνει τὸ θάρρος νὰ τὸν παρακαλέσῃ περὶ ἑνὸς πολυτίμου χειρογράφου του, ὅπερ διηρπάγη, μεταξὺ τῶν λοιπῶν βιβλίων του, ὑπὸ τῶν κατακτητῶν, καὶ περὶ τοῦ ὁποίου ἐπληροφορήθη ὅτι διεσώθη περιελθὼν εἰς χεῖρας τοῦ Θεοδώρου⁴.

1. Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτου, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 198.

2. Αὐτόθι, σελ. 285.

3. Αὐτόθι, σελίς 295.

4. Βλέπε, Σπυρ. Λάμπρου Περὶ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηναίων Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτου ἐν Σπυρ. Λάμπρου Μικταὶ Σελίδες, Ἀθήναι 1905, σελ. 407—415. Ἀναφέρεται ἐνταῦθα ὅτι, «ὁ Ἀκομινᾶτος προσεκτήσατο πολλὰ καὶ παντοῖα βιβλία ἐν Κων)πόλει διαμένων κατ' ἀρχάς, ἅτινα κατήγαγεν εἰς Ἀθήνας μεταθὰς αὐτόσε. Καὶ κατὰ τὸν μακρὸν δὲ χρόνον τῆς ἐν Ἀθήναις διαμονῆς προσεκτήσατο πολλὰ καὶ κώδικας, τοὺς μὲν ἀγοράζων, τοὺς δὲ λαμβάνων δωρεάν, ἐπ' ἴσης δὲ καὶ γράφων ἰδίᾳ χειρὶ. Βέβαιος δὲ εἶναι ὁ σφοδρισμὸς τῶν βιβλίων κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Φράγκων ἄλωσιν τῆς πόλεως [Ἀθηναίων] τῷ 1205». Οἱ Φράγκοι διαρπάζοντες τοὺς κώδικας ἐπώλουν αὐτούς, καὶ οὕτως ὁ Μιχαὴλ «ἐσπάνιζε βιβλίων ἐν Κέφ». Διὰ τοῦ Γεωργίου δὲ Βαρδάνη, υἱοῦ τοῦ ἐπισκόπου Καρύστου Δημητρίου, καὶ ἄλλων φίλων του, προσεπάθει νὰ ἀνακτήσῃ ἀπωλεσθέντα βιβλία (χειρογράφα) τῆς πολυτίμου βιβλιοθήκης του.

Γράφει, λοιπόν, πρὸς τὸν «ἱερώτατον καὶ ἀγαπητὸν ἀδελφόν» ταῦτα ¹: «Ἐπεὶ οὖν πυνθάνομαι περιελθεῖν καὶ τῇ σῆ ἱερότητι βιβλίον τοῦ μακαρίου Βουλγαρίας Ἐξηγητικὸν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀποστόλου, ὅπερ μεταγράφας ἰδίας χερσὶν ἤλατιζον ἐν γήρᾳ παραμυθίαν ἔχειν, ἀξιῶ ἀποσταλῆναι μοι οὐχ ὡς ἐμὸν· πάλαι γὰρ ἀπεβαλόμην τοῦτο ἄκων καὶ ὑπὸ δεσποτεῖαν ἐτέρῳ μεταπέπτωκεν· ἀλλ' ὅσον ἤδη καὶ ἴδιον. Καὶ ἡμεῖς οὐκ ἀποβαλόντες τοῦτο, ἀλλὰ λαβόντες, εἰ μὲν βούλει ἀποχαρισθὲν τελείως, οἱ δ' οὖν καὶ αὐθις ἀντιγραφησόμενον ἡνίκα ἂν ἐθελήσης, εὐχαριστήσομεν τῇ σῆ ἱερότητι» ².

Ἐκ τῆς τρίτης δὲ ἐπιστολῆς τοῦ Ἀθηνῶν Μιχαήλ, σταλείσης «τῷ Εὐρίπου κῦρ Θεοδώρῳ», πληροφοροῦμεθα ὅτι, ὁ τελευταῖος οὗτος δεινοπαθῶν ἱεράρχης ἐν ἔτει 1208, καὶ δὴ μετὰ τήν, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, αὐθαίρετον ὑπὸ τῶν λατίνων ἀποβολὴν αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐπισκοπῆς του, ἔγραψε διὰ βραχέων εἰς τὸν ἐξόριστον μητροπολίτην περὶ τοῦ «πειρασμοῦ» του, καὶ ἀπέστειλε τὴν ἐπιστολὴν διὰ τινος «παπα Βασιλείου», ὅστις «τὸν ἐν γράμματι διὰ βραχέων δεδηλωμένον πειρασμὸν πλατύτερον» ³ διηγήθη. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τοῦ Ἀθηνῶν εἶναι παραμυθητικὴ ἐπὶ τῇ, ὑπὸ τῶν λατίνων, ἐξώσει τοῦ Θεοδώρου ἐκ τοῦ θρόνου τῆς ἐπισκοπῆς Εὐρίπου. Θρηνεῖ, ὁμολογουμένως, ὁ ἐξωσθεὶς καὶ αὐτοεξορισθεὶς Ἀθηνῶν ἐπὶ τῇ ἐξώσει τοῦ φίλου του ἐπισκόπου Εὐρίπου. «Οὐκ ἔμελλες—ἄρχεται—ἱερώτατε, φύσει, μισανθρώπους θῆρας λεοντοκομῶν ἐς τέλος διατηρηθῆναι τῆς ἀπ' αὐτῶν λύμης ἀνέπαρος...». Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρει ὅτι, «ἄκων καὶ πρὸς βίαν ἠναγκάσθη» ὁ Θεόδωρος «ἐκμειλίσσεσθαι θηρία [δηλ. τοὺς λατίνους], ὧν τοὺς ὀδόντας, τὸ μωσαϊκὸν εἶπεῖν, ἐπαπέστειλεν ὁ Θεὸς διὰ τὰς ἐμὰς παμπληθεῖς ἁμαρτίας», καὶ ὅτι, «μετὰ θεραπείαν τοσοῦτων ἑτῶν» ὁ Θεόδωρος εὔρε παρ' αὐτῶν «ἄντικρυς κυκλώπειον φιλοτησίας δεξίωσιν» διὸ—προσθέτει—«ἐλεῶ καὶ οἰκτιζομαι καὶ πιστευσὸν μοι...». Ἡ ὑπὸ τοῦ παπα Βασιλείου δὲ πλατυ-

1. Μιχαήλ Ἀκομινάτου Τὰ σωζόμενα κ. λ. π. σελ. 296.

2. Ὁ Σπυρ. Λάμπρος λέγει ὅτι, δὲν εἶναι γνωστὸν ἂν τὸ χειρόγραφον αὐτὸ βιβλίον τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας ἐριμηνείας τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου τὸ ἔλαβεν ὁ Μιχαήλ, περὶ τοῦ ὅποιοι παρεκάλει τὸν Θεόδωρον εἰ δυνατόν νὰ χαρίσῃ αὐτὸ εἰς αὐτὸν ἢ νὰ τὸ στείλῃ πρὸς ἀντιγραφήν, ἐπὶ τῷ ὄρω ἐπιστροφῆς. Πάντως πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι θὰ ἐστάλῃ εἰς τὸν Μιχαήλ ὑπὸ τοῦ φίλου του Θεοδώρου. Βλέπε Σπυρ. Λάμπρου, Μικταὶ σελίδες, σελὶς 413.—Χρυσσοτόμου Παπαδοπούλου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Ἡ Ἐκκλησία Ἀθηνῶν σελὶς 39.—Ὁ Ἰάσος Νερεῦτσος (ἐν. ἀν. σελ. 76, καὶ σημ. 1) λέγει ὅτι, ὁ Εὐρίπου Θεόδωρος δι' ἀσφαλτοῦς χειρὸς ἐπεμψε εἰς τὸν Μιχαήλ Ἀκομινάτου τὸ ἐν λόγῳ χειρόγραφον. Εἰκάζει δὲ ὅτι, ὁ κώδιξ αὐτός, ὁ περιπέτειαν σχῶν, εἶναι ὁ ἀποκειμένος ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν τῇ νήσῳ Πάτμῳ ἱεράς βασιλικῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἀναγραφὴν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Σακκελίανος, ὑπ' ἀριθμὸν ρις.

3. Μιχαήλ Ἀκομινάτου, Τὰ σωζόμενα κ. λ. π. τόμ. Β' σελὶς 308.

τέρα διήγησις περὶ τῶν παθημάτων τοῦ ἐπισκόπου, ἐγέμισε τὴν ψυχὴν του πικρίας καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς του δακρύων. «Οὐμώξας» δὲ εἶπε: «Ποίαν ὁδὸν βαδιεῖται τις; Οὐ καταδουλοῦται καὶ ὡς ἀνδράποδον τὰ ἐπιτεταγμένα παρὰ τῶν τυραννούντων διυπηρετεῖται, καὶ παρὰ χρῆμα ὡς δυσμενῆς ἀπελαύνεται ὑπερόριος· ἐξαγοράζεται τις τὸν καιρὸν καὶ τοῖς θηροῖς τὰ φίλα παρατίθεται βρώματα ἀμφοτέραις, ὅ φασιν, ἐπαντλῶν χερσὶ καὶ οὐδ' οὕτως ἀπομειλίσσειται εἰς τέλος τὴν θηριώδη γενεάν καὶ μισάνθρωπον»¹. Θεωρεῖ δὲ τὰ παθήματα τοῦ Θεοδώρου ὡς προσθήκην εἰς τὰ ἰδικά του δεινοπαθήματα, καὶ «ἀφαίρεισιν πάσης παραψυχῆς». Καὶ τελειώνει τὴν ἐπιστολὴν διὰ ταύτης τῆς θεομῆς εὐχῆς. «Τὸν Θεὸν τῆς ὑπομονῆς καὶ παρακλήσεως ἐπιβοῶμαι ἀψασθαί σου τῆς καρδίας ἡρέμα, καὶ πρῶτα μὲν τὸ ὑποικουροῦν αὐτῇ ἄλλος ἐξῶσαι, εἶτα καὶ χαρὰν ἐμπνεῦσαι οἱ καὶ δύναμιν ὡς ἀντέχειν πρὸς τὰς ἐπαγωγὰς τῶν δεινῶν γενναιότερον...»².

Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν πληροφοροῦμεθα, συμπερασματικῶς, περὶ τοῦ στενοῦ συνδέσμου τοῦ ὑφισταμένου μεταξὺ τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ τοῦ Ἀκομινάτου καὶ τοῦ ἐπισκόπου Εὐρίπου Θεοδώρου, ὃν ἐξετίμα ὁ πρῶτος, καὶ περὶ τοῦ ὁποίου συμπαθῶς ἐκφράζεται ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς, καὶ ἐθρήνησεν ἐπὶ τοῖς ὑπὸ τῶν Φράγκων παθήμασιν αὐτοῦ. Μεγάλη, ἐξ ἄλλου, μαρτυρεῖται καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοδώρου πρὸς τὸν μητροπολίτην του, ὃν ἐν τῇ ἐξορίᾳ ἐνεθυμείτο, καὶ πρὸς τὸν ὁποῖον διεβίβαζε δῶρα, ὡς καὶ ὁ Καρύστου Δημήτριος, δείγματα τῆς πρὸς αὐτὸν ἀφοσιώσεως. Ἐπὶ δὲ τούτοις πληροφοροῦμεθα ὁμοίως, ὅτι, ὁ Θεόδωρος Εὐρίπου, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, δὲν προσεχώρησεν εἰς τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν ἐκόν, ἐπὶ προδοσίᾳ, τρόπόν τινα, τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἀλλά, «ἐξαγοραζόμενος τὸν καιρὸν», «ἄκων καὶ πρὸς βίαν ἠναγκασμένος ἐμειλίσσεσθαι θηρία», τυπικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ὑπεσχέθη ὑποταγῆν, καὶ τὴν λαχοῦσαν αὐτῷ «βαρβαρικὴν τυραννίδα μεγαλοψύχως ὑπέφερεν», ἀποβληθεὶς, ἐν τέλει, καὶ ὑπὸ λατίνου ἐπισκόπου ἀντικατασταθεὶς³.

1. Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, ἐν. ἀν. σελίς 308—309.

2. Ἐν. ἀνωτ. σελ. 309.—Εἰς τὰς τελευταίας τῆς ἐπιστολῆς ταύτης γραμμὰς παρακαλεῖ τὸν Θεόδωρον ἵνα φροντίσῃ περὶ τοῦ ἀνεψιοῦ του, καὶ κατακλείει αὐτὴν σημειῶν ὅτι, «ὁ ἀνθοσμίας καὶ τἄλλα διεκομίσθησαν, καὶ θαῦμα πῶς καὶ τοῖς ἀπλήστοις τοῦ Ἄδου χάσμασιν ἐπαντλεῖς ὁσῶραι (=καθ' ἡμέραν) καὶ οὐδὲ ἡμῶν ἐπιτέλλῃσαι».

3. Πρὸβλ. *Γάσσου Νερότισου*, ἐνθ' ἀν. σελ. 77. «Ζῶντος ἔτι ἐν ὑπερορίᾳ τοῦ Μητροπολίτου Μιχαὴλ πολλοὶ τῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων καὶ ἡγουμένων ὑπετάγησαν κατ' ἐπιφάνειαν τῇ Ρωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν μέχρι ἐλπίζομένης ἐπιστροφῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν τῶν ἐν Νικαίᾳ διατριβόντων νομίμων βασιλέων καὶ ὀρθοδόξων πατριαρχῶν».